

Türkiye İnşaat Sanayii Çalışma Standartlarının Sektörel Gelişim Üzerinden Değerlendirilmesi ¹

Derya Gültekin-Karakaş, İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İşletme Mühendisliği Bölümü, ORCID 0000-0003-1391-2431,
dkaraka@itu.edu.tr (Sorumlu Yazar)

Ferimah Yusufi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ORCID 0000-0001-7293-4310,
fyusufi@nku.edu.tr

Mehtap Hisarcıklılar, Coventry University, Centre for Financial and
Corporate Integrity, ORCID 0000-0002-2313-1375,
ad1527@coventry.ac.uk

Özet

Türkiye inşaat sektörü 2000’li yıllardan itibaren hızlı bir gelişim göstermiştir. Sektör Türkiye’de istihdam, sanayileşme ve ekonomik büyümeye katkılarına karşın, ağır çalışma koşulları ve yüksek oranlara varan iş kazaları nedeniyle eleştiri konusu olmaktadır. İnşaat sanayii genel olarak GSYİH’den daha hızlı büyümekte, kriz yıllarında da daha fazla daralmaktadır. Söz konusu dalgalanmalar inşaat sektörünü daha istikrarsız kılarken, çalışanlarını da inşaat faaliyetlerindeki daralma dönemlerinde genel ekonomik gidişata nazaran daha olumsuz etkilemektedir. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi küçük ve orta ölçekli firmaların, taşeron hizmeti verenlerin ve müteahhitlik hizmetlerinin ağırlıklı olduğu bir sektörel yapıda öncelik kazanmamakta; aksine mevcut yapı birçok açıdan çalışma koşulları ile iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin durumu olumsuz etkilemektedir. İnşaat sektörünün büyümesiyle birlikte istihdam oranları artarken aynı zamanda iş kazaları, meslek hastalıkları, sürekli iş göremezlik ve ölüm oranları da artmaktadır. İnşaat işçilerinin meslekten duydukları tatminsizlik ve mesleğin düşük prestijli bir iş olarak görülmesi, sektör genelinde yüksek bir emek devir hızına yol açmaktadır. İnşaat kesimindeki yaygın mevsimlik çalışma ile yerli ve yabancı göçmen işçi istihdamı, çalışma standartlarını daha da aşağı çekmektedir. Sektörün kalkınmaya katkısını sürdürülebilir bir şekilde yerine getirmesi ve daha önemlisi insana yakışır bir iş alanına dönüşebilmesi, daha güvenceli ve güvenli bir çalışma ortamını gerektirmektedir. İşgücünün eğitim, iş ve sosyal güvence olanaklarından yoksun kaldığı koşullarda, inşaat sektörü düşük beceri-düşük verimlilik sarmalından çıkamamakta; yüksek-katma değerli üretime dayalı, sürdürülebilir bir büyüme çizgisine geçememektedir. Mevcut çalışma koşulları kurumsal bir yeniden yapılanma ile belirli standartlara yükseltilmeden, sektör krizler karşısında yüksek hassasiyet göstermeye devam edecektir. Bu makale, Türkiye inşaat

sektöründe mevcut çalışma standartlarına ilişkin sorunları tespit ederek, çözüme yönelik politika önerileri getirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, literatür taramasından elde edilen bulgular ışığında, sektör ve firma düzeyindeki ikincil verinin betimsel analizi yapılarak, inşaat sanayii ve emek standartlarına dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Analizlerde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, TCMB ve SGK'nin 2000'li yıllardan günümüze mevcut verileri kullanılmıştır. Tespit edilen bulgular temelinde, inşaat çalışanlarının sağlık, nitelik ve tatminlerinin artırılması ve sektörde sürdürülebilir bir büyüme patikasına geçilebilmesi için çalışma standartlarının iyileştirilmesine yönelik politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İnşaat Sektörü, Çalışma Standartları, İş Sağlığı ve Güvenliği, İş Kazaları, Türkiye.

An Evaluation of Labor Standards in the Turkish Construction Industry from the Perspective of Sectoral Development

The Turkish construction industry has achieved rapid growth since the 2000s. The sector plays a significant role for the national economy due to its contribution to job creation, industrialization and economic growth. However, the sector has been widely criticized because of heavy work conditions and high rates of work accidents. The construction industry generally grows faster than GDP in expansion periods and shrinks more during the crisis years. While these fluctuations make the construction industry more unstable, they also affect its employees more negatively than the general economic course during recessions in construction activities. Improving work conditions do not gain priority in a sectoral structure where small and medium-sized companies, subcontractors and contracting services are predominant. On the contrary, the existing structure negatively affects the work conditions and occupational health and safety in many respects. With the growth of the construction sector, while employment rates increase, the rates of occupational accidents, occupational diseases, permanent incapacity and death also go up. Dissatisfaction of the construction workers with the profession and the low prestige attributed to this line of work lead to high labor turnover rates across the sector. The widespread seasonal work in the construction sector as well as the employment of domestic and foreign migrant workers further lower down the labor standards. To fulfil its role in the development of Turkey sustainably and more importantly, to become a decent work area that values human rights, the construction industry needs to provide a more secure and safer work environment. Given the job and social insecurities and the low education of the workforce in general, the sector becomes trapped in a vicious cycle of low skill-low productivity, failing to initiate a sustainable growth pattern based on high value-added production. The sector will continue to show high sensitivity in the face of crises without raising the current work conditions to certain standards through an institutional restructuring. This study aims to identify problems regarding

the existent work standards in the Turkish construction sector and to develop policy recommendations for improvement. To this end, in light of the findings obtained from the literature review, an overall assessment of the construction sector and the work conditions is made based on a descriptive analysis of secondary data at sector and firm levels that cover the post-2000 period. In the analysis, data from the Turkish Republic Presidency Strategy and Budget Directorate, TURKSTAT, CBRT and SGK are used. Policy recommendations for improving the workplace standards are developed to enhance the health, skill and job satisfaction of the workers and to achieve a sustainable growth path in the sector.

Keywords: Construction Sector, Work Standards, Occupational Health and Safety, Work Accidents, Turkey.

Giriş

İnşaat sektörü 1970'lerden itibaren dünya genelinde yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte istihdam biçimlerinde yaşanan değişim, çalışanlar için ücret düzeyi, çalışma süreleri, sosyal güvenlik kapsamına dahil olma, iş sağlığı ve güvenliği (İSG) vb. açılardan koşulları kötüleştirmiştir. İnşaat sektörü dünyanın birçok yerinde önemli bir istihdam alanı olmakla birlikte, yüksek oranlara varan iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla öne çıkmaktadır (ILO, 2005a). Artan makineleşmeye rağmen emek-yoğun olmaya devam eden inşaat sektöründe, tahminlere göre dünya genelinde her yıl en az 60,000 ölümcül kaza -her 10 dakikada bir ölümcül kaza- olmakta; her altı ölümcül iş kazasının birisi inşaat şantiyesinde gerçekleşmektedir. Dünyada sektör genelinde yaşanan dönüşümle birlikte geçici süreli ve kayıtdışı çalışmanın yaygınlaşmasına elverişli bir zemin yaratan taşeron (alt-işveren) sisteminin yerleşmesi ve bu sistem içerisinde de küçük ölçekli firma sayısının artması, çalışma koşullarının ağırlaşması ve iş kazalarının artmasında rol oynamıştır (ILO, 2001).

Türkiye'de inşaat sanayii 2000'li yıllarda hızlı gelişme gösteren sektörlerden birisi olmuştur. İnşaat sektörünün Türkiye ekonomisindeki yerini ele alan çalışmalarda, 2000'li yıllarda ekonomideki yüksek büyüme hızı inşaatın 'aşırı' gelişimine atfedilmekte ve sektördeki büyümenin krize eğilimli olduğuna vurgu yapılmaktadır (bkz. Balaban, 2011; Çavuşoğlu, 2011; Sönmez, 2015). Bu tür çalışmalarda inşaat sektörünün ekonominin geri kalanı ile ilişkileri nadir olarak dikkate alındığında, inşaattaki büyümenin ticaret ve turizm gibi tüketim odaklı sektörlerdeki büyümeden kaynaklandığı ileri sürülmekte (Penpecioğlu, 2011) ve izlenen büyüme politikasının niteliği sorunsallaştırılmaktadır. Dolayısıyla bu

tarz bir yaklaşımda, inşaatın diğer sektörlerle etkileşiminin ülke ekonomisi için taşıdığı önem gözden kaçmaktadır (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2015).

İnşaatın bazı yazarlarca Türkiye'nin lokomotif sektörü olarak değerlendirilmesi (Uzunkaya, 2013), katma değer yaratma, istihdam sağlama, ilişkili sektörlerde büyümeyi uyarma ve yerli sermaye birikimi sağlama potansiyeli nedeniyledir. İnşaat sektöründeki genişleme, ilk olarak girdi temin ettiği sektörlerde büyümeyi uyurarak, ülkede sanayileşme sürecini hızlandırmaktadır. Nitekim inşaat sektörü Türkiye'de ilişkili olduğu 200'den fazla yan sanayi ile birlikte gayrisafi milli hasılanın %30'unu oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). İkinci olarak inşaat, ülkede sermaye birikimi için gerekli (otoyol, köprü, liman, havaalanı, fabrika binaları vb.) fiziki yapıları temin etmekte ve böylece ileri bağlantılı olduğu sektörlerde verimliliği ve büyümeyi desteklemektedir. Üçüncü olarak, Türkiye'nin 1980 sonrasında dünya pazarlarıyla artan bütünleşmesi, inşaat sektörünün sağladığı yapılı çevre ve altyapı olanakları ile mümkün olmaktadır. Dördüncü olarak, sektör hem altyapı ve binaların üretilmesinde hem de üretilen yapılı çevrenin satışında bankacılık ve finans sisteminden kaynak sağlayarak, Türkiye'de finans piyasalarının gelişiminde ve derinleşmesinde işlevsel konumdadır. Son olarak, emek-yoğun bir çalışma alanı olarak inşaat, nüfusunun %26'sının hala kırsal kesimde yaşadığı, kırdan kente göçün sürdüğü ve son yıllarda artan bir şekilde uluslararası göç alan Türkiye'de istihdam yaratma açısından önemlidir.

Yukarıda belirtilen hususlar dikkate alındığında, Türkiye inşaat sektörünün ülkede sanayileşme ve kalkınmanın sağlanmasında kritik bir yere sahip olduğu belirtilebilir. Ancak kalkınmaya olan katkılarına rağmen, inşaat sanayiinin ağır çalışma koşulları ve yaygın iş kazaları nedeniyle yoğun bir eleştiri konusu olduğu da dikkat çekmektedir. Bu temelde çalışmada, sektör düzeyindeki gelişim sürecinin sunduğu ipuçları izlenerek, Türkiye inşaat sanayiindeki çalışma standartlarına dair bulgular tespit edilmekte ve bu bulgular ışığında mevcut durumu iyileştirmeye yönelik politika önerileri getirilmektedir.

Literatür Değerlendirmesi: Çalışma Şartları ile İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İnşaat Sektörü

İnşaat ürününün hareketsiz, coğrafi olarak dağınık, ölçek ve bileşiminin farklı oluşu, inşaat sahalarında geçici statüde işçi çalıştırmaya elverişli bir zemin yaratmaktadır (Debrah ve Ofori, 2001). Bu durum özellikle alt-işveren (taşeron) sistemi içerisinde kendisini göstermektedir. Taşeron sistemi, inşaat sektöründe üretimin kendine has özellikleri dolayısıyla çok sayıda ülkede kalıcı bir istihdam biçimi halini almıştır. Bu sistemde alt işverenler asıl işverenden bir projenin

belirli bir bölümünde iş alarak, o işyerinde kendi adlarına çalıştırdıkları işçilerle işi tamamlamakta, bu şekilde çok sayıda alt işveren ve irili ufaklı iş ekipleri bir inşaat işinin tamamlanmasına dâhil olmaktadır. Taşeron sisteminde işçiler toplu sözleşme imkânlarından uzak, güvencesiz koşullarda istihdam edilmekte ve İSG eğitimlerinden kısıtlı olarak yararlanabilmektedir. Bu sistem içerisinde işler parçalara ayrılmakta ve bireysel taşeronlar, küçük firmalar ve taşeron ekipler aynı inşaat sahasında, değişen bileşimlerde bir arada bulunabilmektedir (Mayhew ve Quinlan, 1997). Ortaya çıkan çok katmanlı taşeron yapılanma, iş kazaları riskini artırmaktadır (Lingard ve Rowlinson, 1994; Salminen, 1995). Farklı işler yapan taşeron işçi ekipleri aynı iş sahasında eşzamanlı çalışırken, birbirleri için iş kazası riskini artırmakta; ilgili iş sahasında geçici süreyle çalışan işçiler saha koşullarına ve iş güvenliği prosedürlerine alışmak için zaman bulamamakta; iş sahasında İSG'nin hangi işverence (ana-yüklenici/alt-yükleniciler) sağlanacağı konusunda belirsizlikler ortaya çıkmakta; iş güvenliği süreçlerini tektipleştirmek güçleşmektedir (Debrah ve Ofori, 2001). Böylece sektörde, fiziksel çalışma alanındaki koordinasyon gerek işçi, malzeme ve ekipmanların sürekli yer değiştirmesi, gerek çalışma alanının sürekli olarak değişmesi nedeniyle zorlaşmaktadır (Lingard, 2013). İlaveten, taşeron sisteminde ödemelerin çalışılan süre yerine bitirilen işin miktarı üzerinden yapılması nedeniyle, işi daha kısa sürede bitirme kaygısı, aşırı yoğun ve uzun saatlerle işçi çalıştırmayla ve üretimin hızını yavaşlattığı durumlarda İSG tedbirlerinden tavizle sonuçlanmaktadır (Mayhew ve Quinlan, 1997). Sektörün üretim zincirinde, ana-yüklenici firmaların gayrimenkul geliştiricileri veya diğer müşterilerden inşaat projelerini aldığı ve bu projeleri alt-yüklenici firmalara devrettiği, alt-yüklenici firmaların da işgücünü sağlayan taşeronlarla anlaştığı görülmektedir. Bu açıdan inşaat işkolu, taşeron firma ve işçiler için patron veya işverenin kim olduğunun, dolayısıyla ücret ve tazminat taleplerinden kim(ler) in sorumlu olduğunun bilinmediği normal olmayan bir sektör konumundadır (Çin ve Singapur örnekleri için bkz. Ngai ve Yi, 2011; Debrah ve Ofori, 2001). İnşaat sektöründeki taşeron sisteminin olumsuz İSG etkilerine İspanya, Çin, Avusturalya, İngiltere ve Hong Kong gibi ülke çalışmalarında da dikkat çekilmektedir (Byrne ve van der Meer, 2001; Chiang, 2009; ILO, 2001; Wong ve So, 2002; Yung, 2009; Mayhew ve Quinlan, 1997). Bu koşullar altında, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yeterli yasal düzenleme olsa bile, gerekli saha denetimleri yapılmayıp ceza kesilmediğinden, inşaat işçileri güvenli olmayan koşullarda çalışmaya mecbur bırakılmakta (ILO, 2001: 37); yasal asgari ücret, haftalık çalışma süresi, fazla mesai ücreti, ücretli tatil izni ve sosyal güvence hakları ihlâl edilmektedir (ILO, 2005b). Sonuç olarak, inşaat işçileri gerek fiziksel gerek finansal açılardan diğer birçok sektördeki işçilere nazaran daha korumasız kalmakta; işçilerin hayat şartları bireysel ve toplu kavgalara,

binalara zarar verme teşebbüslerine ve hatta intiharlara neden olmaktadır (Ngai ve Huilin, 2010).

İnşaat sektöründeki istihdam şartlarına ilişkin sorunlar göçmen, azınlık kesim ve kadın çalışanlara uygulanan ayrımcılıkla daha da ağırlaşmaktadır. Sektördeki zor şartlar, özellikle göçmen işçiler tarafından katmerli bir şekilde tecrübe edilmektedir. Pattanaik (2009), Hindistan’da düşük gelir düzeyi ve topraksızlık gibi nedenlerle göçe itilen işçilerin, resmi olmayan kanallar üzerinden (aile, arkadaş, hemşeri vb. aracılığıyla) göç ettiğini saptamıştır. Bu işçiler, beceri düzeyleri ile orantılı olarak şehirlerde daha yüksek bir ortalama ücret kazanmakla birlikte, sağlıksız koşullarda barınmakta; geçici işlerde istihdam edilmekte, sosyal güvenlik sistemine dahil olamamakta; ailelerinin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi yetersiz kalmakta; çoğu durumda aile üyesi kadınlar ve hatta çocukları da kayıt dışı işlerde çalışmaktadır. İnşaat sektöründe göçmen işçi kullanımının yaygınlığı da, iş kazalarını arttırmaktadır. Debrah ve Ofori (2001), Singapur’da işgücü açığının bulunması ve inşaat işine düşük ücret, ağır ve tehlikeli çalışma koşulları dolayısıyla düşük bir statü atfedilmesi dolayısıyla, sektörün büyük ölçüde göçmen işçi istihdamına dayandığını belirtmektedir. Yazarlar bu koşullar altında, belirli bir süre için Singapur’da çalışmalarına izin verilen göçmen işçilerin gerek deneyimsizliği gerekse okuma yazma/dil bilmeyişlerinin iş güvenliği sorununu ağırlaştırdığını ve verimliliği sınırlandırdığını tespit etmektedir. Öte yandan Danimarka ve Hollanda’da, gerekli vasıflara sahip azınlık kesimler ve kadınlar arasında bile inşaat endüstrisindeki istihdamın çok sınırlı kaldığı; İspanya ve İtalya’da göçmen/azınlık kesimlerden işçiler ile kadınların işyerlerinde eğitime erişim ve yüksek vasıflı işlere kabulde ayrımcılıkla karşılaştıkları, bu ülkelerde kadın çalışan sayısının yok denecek kadar az olduğu, göçmen işçilerin ise sayıca çokluğuna karşın inşaat işgücü piyasasının alt katmanlarında sıkışıp kaldıkları gözlenmektedir (Byrne vd., 2005).

İnşaat sektöründeki çalışma standartlarına ilişkin durum, aslında tekil ülkelerin inşaat sanayilerinin gelişimi için çizdikleri projeksiyon çerçevesinde şekillenmektedir. Bu tespit aşağıda görüleceği gibi, Türkiye inşaat sektöründe istihdam koşulları ve İSG’ye ilişkin sorunların sistemik nedenlerinin saptanarak, uluslararası çalışma standartlarının kurumsallaştırılması konusunda yol kat edilebilmesi için bir hareket noktası sunmaktadır. Bosch ve Philips (2003)’ün derleme çalışmasında, ülkelerin inşaat sanayilerinin gelişiminde ‘high-road (yüksek beceri-yüksek ücret)’ ve ‘low-road (düşük beceri-düşük ücret)’ olmak üzere iki yol izleyebileceği belirtilmektedir. Hollanda, Kanada, Almanya ve Danimarka gibi ‘yüksek beceri-yüksek ücret’ stratejisini benimseyen ülkelerde, inşaat sanayi sermaye yoğun, beşerî-sermaye yoğun ve teknik açıdan dinamik bir özellik sergilemektedir. Bu ülkelerde inşaat işçilerinin eğitim ve

İSG maliyetleri, istihdamdaki istikrarsızlık karşısında tazmin edilmeleri ve emeklilik güvencesi gibi endüstrinin uzun-dönemli maliyetleri, devlet ve toplu sözleşme sistemi üzerinden karşılanmaktadır. Böyle bir endüstri yapılanması içinde; işgücüne eğitim olanağı sağlanmakta, sürekli kariyer fırsatı sunulmakta, beşerî sermayeye yatırım mümkün olmakta, işçilere ve firmalara belirli kalite standartlarına uyma yükümlülüğü getirilebilmekte ve sonuç olarak endüstriye bağlılığı olan, istikrarlı bir işgücünün varlığı mümkün olmaktadır. 'Düşük beceri-düşük ücret' stratejisini izleyen ülkelerde ise, inşaat sanayi düşük beceri ve ekipman düzeyi temelinde, emek-yoğun bir gelişim sergileyebilmektedir. İnşaat işgücü piyasasının özellikle 1990'lardan itibaren kuralsızlaştırılmaya başlandığı söz konusu ülkelerde, inşaat sanayi fiyat ve ücret rekabetine teşvik edilmekte, giderek daha rekabetçi ve parçalanmış bir taşeron sistemi içerisinde eğitimsiz, deneyimsiz ve devir oranı yüksek bir işgücüyle, endüstri yeni teknolojileri içselleştirme ve modern organizasyon biçimleri geliştirmede güçlük çekmektedir. Sendikalaşma oranlarının düştüğü ve ikili bir inşaat işgücü piyasası görünümü sergileyen bu gruptaki ülkelerde geçici sözleşme, kendi hesabına çalışma ve kayıtdışı çalışmanın kapsamı giderek büyümektedir. Sonuç ise, düşük üretkenlik ve ürün kalitesi olmaktadır. 'Yüksek beceri-yüksek ücret' stratejisinden giderek uzaklaşan ve 'düşük beceri-düşük ücret' stratejisini çeşitli düzeylerde uygulayan bu ülkelere örnek olarak Güney Kore, Birleşik Krallık, ABD, Avusturalya ve İspanya verilebilir.

Yukarıda belirtilen dokuz ülke deneyiminin ışığında Bosch ve Philips (2003), ekonomik gelişme perspektifinden bakıldığında kalite, verimlilik ve inovasyon açısından ekonominin geri kalanından daha düşük bir performans sergileyen bir inşaat sektörü ile gelişmiş ülkelerin uzun dönemde ilerleyemeyeceği sonucuna ulaşmaktadır. Bu sonuç, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de bugün inşaat sanayinin ulaştığı yol ayrımında özellikle dikkate alınması gereken bir uyarı niteliğindedir. Türkiye inşaat sanayi ya güvencesiz emek, eğitimsiz işgücü, düşük verimlilik ve bu duruma eşlik eden emek hak ihlallerinin sürdüğü bir yapı ile uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme çizgisinin dışına düşecek ya da çalışma standartlarının kurumsallaştırıldığı, işgücünün güvenceli ve güvenli bir çalışma ortamında eğitim olanakları ile niteliğinin arttırıldığı ve bu temelde yüksek verimlilik ve kaliteli üretime dayalı dinamik bir gelişme patikasına girecektir.

Türkiye'de yüksek bir doğrudan istihdam etkisine sahip olan inşaat sektörünün toplam istihdamdaki payının artması, sektörün ekonomi genelinde süregelen yüksek işsizlik sorununu hafifletmede önemli olduğunu göstermektedir (Günlük-Şenesen vd., 2013; Şenesen ve Günlük-Şenesen, 2015). Öte yandan, çalışma koşulları ve İSG açısından bakıldığında inşaat kesimi son derece olumsuz bir

görünüm sergilemektedir. Öyle ki inşaat Türkiye’de toplam istihdamın %6-7’si civarında bir paya sahipken, toplam ölümlü iş kazalarında üçte bire yaklaşan payı ile birinci sıraya oturmaktadır (Gürcanlı, 2013a: 48).

Türkiye inşaat sanayindeki taşeronlaşma istihdam yapısını da şekillendirmekte, kayıt dışı, güvencesiz, sendikalaşmanın zayıf olduğu koşullarda çalışma yaygın olarak görülmektedir. Koçak (2013:20)’nin de belirttiği gibi, taşeron sistemi “işçilerin hem tazminat, işçi sağlığı, ücret vb. gibi bireysel çalışma haklarını hem de örgütlenme haklarını ciddi biçimde sınırlandıran bir sistemdir”. Yazar ayrıca işçilerin inşaat sahalarındaki olumsuz barınma koşulları, uzun çalışma saatleri, yüksek iş kazası oranları, yaygın yerli ve yabancı göçmen işçi kullanımı ile bunlara eşlik eden etnik ayrımcılık ve şiddet vakalarını sektörün genel özellikleri olarak sıralamaktadır. Haftalık çalışma süreleri, sektörde istihdam edilenlerin yarısından fazlası için yasal 45 saatin üzerindedir ve bu durum iş kazaları riskini arttırmaktadır (Koçak, 2013). Üstelik, taşeron firma kullanımının yaygın olduğu sektörde homojen ve üst düzeyde profesyonel bir kalite anlayışından bahsetmek de mümkün olmadığından, imalat kalitesinde eksiklikler görülmektedir (Uzunkaya, 2013). Geçici, güvencesiz statüde çalıştırılan, ağır ekonomik sıkıntılar yaşayan, meslek hastalıkları ve iş kazalarından mustarip olan ve mesleki eğitim alamayan bir işgücü kitlesi ile sektör, düşük verimlilik-düşük kalite sarmalından çıkamamaktadır.

İnşaat kesimindeki yaygın mevsimlik çalışma ile yerli ve yabancı göçmen işçi istihdamı, çalışma standartlarını daha da aşağı çekmektedir. Mevsimlik çalışma ile yaz aylarında artan kış aylarında azalan istihdam, sektörün mevsimsel üretim yapısını ve önemli ölçüde vasıfsız işçi istihdam etme özelliğini yansıtmaktadır (Uzunkaya, 2013). Bu şartlar altında sektörde sigortasız çalışma, çocuk işçiliği, iş kazaları, uzun çalışma saatleri, gurbetçilik, düşük ücretler, hak ve ücret gaspları, tatil ve izin hakkı olmadan çalışma, olumsuz barınma şartları vb. bir dizi sorun yaşanmaktadır (Mühendislik, Mimarlık ve Planlamada Toplumcu Eksen, 2013). Mevcut şartlar yabancı göçmen işçiler için daha da ağırlaşmaktadır (Kara ve Kurtulmuş, 2015). Göçmen işçilerin kayıtdışı istihdamı işverenleri birçok mali yükten kurtarıırken, sektörde ortalama ücretlerin düşmesine ve yerli işçilerin iş olanaklarının daralmasına neden olmaktadır.

Türkiye inşaat sanayindeki çalışma standartlarına ilişkin birbiriyle iç içe geçen sorunların en kritiklerinden biri, iş ve sosyal güvencesizliğin yaygınlığıdır. Sektörün küçük ölçekli firma ağırlıklı yapısı ve mevsimlik çalışmanın yaygınlığı, kayıtdışılığın geniş bir uygulama alanı bulmasına zemin hazırlamaktadır.

Çalışma koşullarına ilişkin sorunların bir diğer boyutu da işçilerin inşaat şantiyelerindeki barınma imkânları ile ilgilidir. İnşaat İşçilerinin Derneği (2013),

işçi ölümleriyle sonuçlanan sağlıksız barınma şartlarını ele aldığı raporunda, barınma imkânlarını iş güvenliğinin bir bileşeni olarak değerlendirip, şantiyelerde maliyetleri kısma güdüsüyle ilgili yasal düzenlemelere uyulmadığına dikkat çekmektedir.

Özetle, yukarıdaki değerlendirmelerin gösterdiği gibi, inşaat Türkiye’de sanayileşme, kentleşme ve modernleşmede belirleyici rol oynayan bir sektör olmakla birlikte, iş sahalarında işçilere sunulan çalışma ve barınma şartları açısından menfi bir tablo sergilemektedir.

Türkiye inşaat sektöründeki ağır çalışma şartlarının yanı sıra bir diğer öne çıkan sorun yüksek oranlı iş kazalarıdır. 2000-2011 döneminde sektörün ülkedeki toplam ölümlü kazalardaki payı %30,5 olup, bu oran toplam istihdamdaki payının neredeyse beş katıdır (Gürcanlı, 2013b). Sektördeki yaygın iş kazalarının nedenleri; hızlı büyüme süreci, üretim sürecinin örgütlenmesi, işgücünün yapısı ve denetim mekanizmalarının işleyişi üzerinden çok boyutlu olarak açıklanmaktadır (bkz. Gürcanlı, 2012a; 2012b; 2012c; 2012d; 2012e; 2013a; 2013b; Gürcanlı ve Müngen, 2013). Buna göre sektörün yalnızca Türkiye’de değil dünyada da en fazla iş kazasına sahne olması, kendine özgü yapısı nedeniyledir. Her inşaat projesinin birbirinden farklı olması ve bu yüzden farklı çalışma şartları ve risklerle karşı karşıya kalınması, iş kazalarındaki başlıca nedendir. İlaveten, inşaat faaliyetleri dış etkenlere açıktır:

Hava koşulları, zemin koşulları, işgücünün özellikleri ve ücretin her bölgeye göre (diğer sektörlerden çok farklı olarak) değişmesi, malzeme tedarikçilerine yakın-uzak olunması farklılıklar yaratacaktır. Bu farklılıklar proje süresi (işin yoğunluğu), iş kalemlerinin sırası, çalıştırılan işçi sayısı ve daha pek çok parametre üzerinde etkide bulunur (Gürcanlı, 2013b:20-21).

Ayrıca her inşaatta farklı iş kalemleri kaotik bir ortamda, irili ufaklı farklı iş ekipleri tarafından gerçekleştirilmekte ve her iş kalemi kendine özgü riskler taşımaktadır. Aynı şantiyede görevli yüzlerce iş ekibinin koordinasyonunun ve denetiminin sağlanamadığı ve bu ekipler üzerinde baskı kurulduğu ortamlarda, İSG’yi uygulamak imkânsızlaşmaktadır. Büyük şirketlerin taşeronu olarak çalışan küçük ölçekli şirketler arasındaki rekabetin getirdiği maliyetleri kısma çabası, sektörde ücretler ve İSG konularında ‘dibe yarış’ için uygun bir zemin oluşturmaktadır (Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 2013). Bu şartlar altında ölümlü iş kazalarının oluş şekline ilk üç sırayı yüksekten düşme, malzeme çarpması/düşmesi ve elektrik çarpması almaktadır (Gürcanlı, 2013b). Sektörde işin örgütlenmesi yanında işgücünün yapısı da kazalara uygun bir zemin yaratmaktadır (Gürcanlı, 2013a): Kayıtdışı, göçmen ve mevsimlik işçi istihdamının önemli yer tuttuğu inşaat işkolunda, yaygınlaşan esnek çalışma şartları altında ortalama çalışma süresi

uzadıkça iş kazaları riski artmaktadır. Yüksek işçi sirkülasyonu işçilerin eğitimini de güçleştirmektedir (Ercan, 2010). Sektördeki düşük eğitilmiş ve nitelsiz işçiler standart-dışı çalışma düzenlemelerine daha fazla maruz kalmakta, ekonomik baskı ve iletişim sorunları ile birlikte tehlikeli işlere yoğunlaşmakta ve bu işçiler kendilerini korumak için örgütlenememektedirler. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (İSİG)'e göre, 2014 yılında ölen en az 272 inşaat işçisi arasında çocuk işçiler, emekliler ve çoğu Suriyeli olmak üzere göçmen işçiler de bulunmakta ve bu işçilerin tamamına yakını taşeron işçi olarak çalışmaktaydı (Sendika.Org, 2014). Ayrıca İSİG, halihazırda emekli olan ya da emeklilik çağındaki işçilerin en çok çalıştığı sektörün inşaat olduğunu belirtmektedir. İnşaatlarda birçok işçinin sigortası yatırılmamakta ve emekli olamamaktadırlar; herhangi bir işten emekli olup geçinemeyenler ve kademeli geçişten dolayı emekli olup maaş alamayanlar da inşaatlarda çalışmaktadır.

İş kazaları maliyet yükü de getirmektedir (Duman ve Hamzaoğlu, 2011; Yılmaz, 2015; Yılmaz ve Tan, 2013). Ofluoğlu ve Doğru (2011), kazaların yol açtığı maddi kayıpların doğrudan kısmının (SSK'nın katlandığı maliyetler, vergi kayıpları, devletçe katlanılan tahkikat maliyeti ile mahkeme masraflarının) hesaplanabileceğini, dolaylı maddi kayıpların (geçici iş göremezlik, sürekli iş göremezlik, ölüm ve üretim durmasının yol açtığı katma değer kayıplarının) ancak tahmini olarak hesaplanabileceğini, dışsal nitelikteki manevi kayıpların ise hesaplanamayacağını vurgulamaktadır. Yazarlar, ülkede iş kazalarının gerçek maliyetini ölçmenin mevcut verilerle mümkün olmadığını, yapılan hesaplamaların sadece buz dağının görünen kısmına ilişkin bir tahmin olduğunu belirtmektedirler. İş kazalarının gerçek maliyetinin hesaplanabilmesi için bütün iş yerlerinde ayrıntılı iş kazası istatistiklerinin zorunlu olarak tutulması ve ilgili kamu kurumlarının birbirleriyle koordinasyon halinde çalışmaları gerekmektedir (Ofluoğlu ve Doğru, 2011).

Türkiye inşaat sektöründeki iş kazalarının kişisel koruyucu donanım kullanmamaktan kaynaklandığı yönünde yaygın bir kanı olsa da, esas neden örgütsel ve yönetsel hatalardır (Yılmaz ve Tan, 2013). Sektörde işin esasen alt-yüklenici firmalara yaptırılması, bu firmaların işçilerinin şantiyede verilen eğitimi algılayıp uygulayacak düzeyde eğitimlerinin bulunmayabilmesi ve çoğu işi götürü usulü aldıklarından hızlı ve uzun saatler çalışarak yerine getirmeleri, kazalara zemin hazırlamaktadır. Ancak Duman ve Hamzaoğlu (2011), eğitim seviyesi düşüklüğünün sektördeki iş kazalarının nedeni olarak sıklıkla işaret edilmesine rağmen, bu görüşün tartışmalı olduğunu belirtmektedir. Buna göre, eğitim seviyesi işçilerin yaptıkları işi ve karşı karşıya kalınan riskleri tayin etmekte ve ağır işlerde, uzun saatler çalışan işçilerin kaza geçirme olasılıkları artmaktadır. Bu saptama, uluslararası literatürdeki bulgularla uyumludur.

Koesmargono (1999), işçilerin dikkatsizce davrandığı işyerlerinde bile kazaların kontrol altına alınabileceğini ve yüksek kaza oranlarının kaza kontrol yönetim sistemlerinin yokluğunun/zayıflığının yanı sıra iş güvenliği farkındalığı eğitiminin bulunmaması ile açıklanabileceğini belirtmektedir (aktaran Debrah ve Ofori, 2001:148). Nitekim Lingard (2013)'e göre, inşaat sektörünün yapısı gereği karmaşık ürün ve süreçler İSG'yi etkilediğinden, başarılı bir İSG sistemi oluşturmak incelikli ve çok yönlü bir kavrayış ile mümkündür. Öte yandan Lingard vd. (2010), işgüvenliği politika, prosedür ve pratiklerine dair ana-yüklenicinin yaklaşımı hakkında taşeron işçilerde oluşan algının, ana-yüklenicinin alt-yüklenicinin İSG performansını etkilemesi açısından önemli bir mekanizma oluşturduğunu saptamaktadır. Ayrıca, İspanya için yapılan bir çalışmada yaş, çalışılan süre, çalışılan vakit ve yapılan işin organizasyonuna göre farklı güvenlik eğitimleri gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır (Camino López vd., 2008).

Gökulu (2013), Türkiye'de İSG alanında yaşanan vahim tablonun arkasında, gerekli önlemleri almayan işverenler, mevzuattaki eksiklikler ve yetersiz denetimlerin yattığını belirtmektedir. Kazaların asgariye indirilmesine yönelik olarak devlet, firmalar, üniversiteler ve sendikalarca alınması gereken tedbirler bulunmaktadır (Arioğlu ve Arioğlu, 1997). İş kazalarının %50'si kolaylıkla önlenilecek ve %48'i ise sistemli bir çalışma ile önlenilecekken, "gerek yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler gerekse uygulama boşlukları iş kazalarının artarak devam etmesine neden olmaktadır" (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 28). Oysa Türkiye'nin İSG alanında uluslararası standartlara ulaşması sayesinde, çalışma şartlarının iyileştirilmesi, meslek hastalıkları ve iş kazalarının azaltılması, sağlık giderlerinin düşürülmesi, çalışan motivasyonunun artırılması ve istihdamın genişlemesi mümkün olacaktır (İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü internet sayfasından aktaran Ceylan, 2011). Bunun için de inşaat sanayinde İSG; iş sahasında denetim, düzenli kontroller, belirlenmiş standartlar ve bu standartlara uyum için yaptırım bileşenlerini içeren iyi bir işyeri güvenlik yönetim sisteminin varlığını gerektirmektedir. Ayrıca kamu kurumları, müşteriler, tasarımcılar, ana-yüklenici ve alt-yüklenici firmalar ile işçilerden oluşan beş paydaşın uyumlulaştırılmış çabalarıyla, sektördeki İSG sorunları çözüme kavuşturulabilecektir (Debrah ve Ofori, 2001).

Türkiye inşaat sektöründeki çalışma koşullarına ilişkin mevcut durum, sektörde 'düşük beceri-düşük ücret' stratejisinin izlendiğine işaret etmektedir. Böyle bir patika içerisinde şekillenen üretim yapısının, emeğin düşük vasıf düzeyi ve verimliliğinden mustarip olması doğaldır. Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (INTES) ve Türkiye Müteahhitler Birliği (TMB) üyesi firma yöneticileriyle yapılan anketlerle işgücü verimliliğini etkileyen faktörleri inceleyen Kazaz vd. (2008), emek verimliliğini 'en çok' etkileyen faktörlerin neredeyse tümünü

organizasyonel faktörler (saha yönetim kalitesi, malzeme yönetimi, sistematik iş akışı, gözetim ile saha konumlanması) olarak tespit etmişlerdir. Ücretlerin düzeyi ve zamanında ödenmesi, iş disiplini, mesleki eğitim, uzmanlaşma ve deneyim ise emek verimliliğini etkileyen diğer faktörler olarak işaret edilmiştir. Düşük beceri-düşük ücret stratejisi ile ilişkilendirilebilecek sorunları çözebilmenin ve yüksek katma değerli üretime geçebilmenin biricik yolu, INTES ve TMB gibi sektör paydaşlarının da işaret ettiği söz konusu faktörleri hedefleyecek ve emek verimliliğini yükseltmeye hizmet edecek bir kurumsal dönüşümün sağlanmasıdır. Türkiye inşaat sektörünün gelişiminde, maliyet avantajı ile tercih edilen ucuz işgücü temel bir faktör olması nedeniyle sürdürülebilir rekabet avantajına katkı sağlayamamakta, işgücünün nitelik eksikliği sektörün ürettiği çıktı ve imalat kalitesini düşürmektedir (Uzunkaya, 2013). 2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma Planı İnşaat Özel İhtisas Komisyon Raporu (Kalkınma Bakanlığı, 2014: xiii), Türkiye'nin 2023 yılı için rekabet avantajını teknoloji, verimlilik ve kalite bazında yaratabilen bir sektör hedeflediğini belirtmektedir. Hem bazı işveren temsilcileri hem de kamu kurumları, sektöre düşük giriş engellerinin getirdiği küçük işletme ağırlıklı yapı içerisinde düşük fiyata dayalı rekabet koşullarının kalitenin yükseltilmesi önünde engel oluşturduğundan şikâyet etmekte ve katma değer arttırılabilmesi için bilgi-yoğun projelere geçiş yapılması ve kalite odaklı rekabet ortamının oluşturulması gerektiğine dikkat çekmektedirler (Bkz. DPT, 2007; Kalkınma Bakanlığı, 2013). En büyük işverenin kamu olduğu sektörde, "ihalelerin büyük oranda fiyat odaklı yapılması sonucunda rekabet de fiyat odaklı olmakta, kalite ve teknoloji kriterleri çerçevesinde bir rekabet anlayışı geliştirilememektedir" (Uzunkaya, 2013). Bu koşullar altında, projelerde işçilerin maliyet baskısı altında hızlı ve uzun çalıştırılmaları ve taşeron çalışma sistemi içerisinde risklerin koordine edilememesi, can ve sağlık kayıplarının iş organizasyonu kaynaklı nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Odman, 2014). Özkan (2008), Türkiye'de inşaat sektörünün kurumsallaşmada mesafe kat edemeyen sektörlerin başında geldiğini belirterek, endüstrideki aile şirketi geleneğinin yanı sıra kalite, güvenlik ve plânlama parametrelerini göz ardı eden ve sadece maliyet parametresine odaklı bir yönetim yaklaşımının yaygınlığına dikkat çekmektedir. Nitekim 10. Kalkınma Planı İnşaat Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda (Kalkınma Bakanlığı, 2014), Türk yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin gelişiminin önündeki engeller tartışılırken, Türk şirketlerinin çok önemli bir kısmının çok yüksek katma değerli sözleşmelere imza atabilecek durumda olmadığı belirtilmektedir. Buna göre, yurtdışında üstlenilen işlerin büyük oranda konut, otel ve yol gibi emek-yoğun projelerden oluştuğu görülmekte ve yurtdışında rekabet gücünü koruyabilmek amacıyla yüksek nitelikli ve bilgi-yoğun projelere ağırlık verilmesi önem taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013). "Dünyanın En Büyük 250 Uluslararası Müteahhidi" listesinde Türkiye 2017 yılında

46 müteahhitlik firması ile Çin'in ardından ikinci sırada yer alırken, üstlenilen toplam proje stoku içerisindeki %4,8 pay ile oldukça küçük ölçekli kalmıştır (TMB, 2018). Uluslararası pazarlarda daha ziyade düşük maliyete dayalı olarak rekabet avantajı kazanıldığı, işlerin yapım aşamasında etkin olunabildiği, ancak yapım-öncesi aşamalarında (program geliştirme, tasarım vb.) yeterince yer alınamadığı ve iş hacminin istenen büyüklüğe ulaşamadığı belirtilmektedir. Yurtdışında birçok projeyi başarıyla yürüten sektörün yurtiçinde yüksek kalitede üretim gerçekleştirmede sorun yaşamasının sebepleri arasında, “yeterli denetimin gerçekleştirilememesi, teknik müşavirlik alanında yurtiçinde gelişmenin tam anlamıyla sağlanamaması ve inşaat sektörüyle ilgili standartların uluslararası seviyelerde olmaması sayılabilir. Ayrıca, çevreye duyarlılık ile iş sağlığı ve güvenliği alanındaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla beşerî sermaye ile teknik ve fiziki altyapının geliştirilmesi ve teknik müşavirlik alanının güçlendirilmesi gerekmektedir” (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 115).

Sümer (2014)'e göre de Türkiye inşaat sektöründe çalışanlar “kazanç” unsurundan ziyade birer “maliyet” unsuru olarak görüldüğünden, şantiyelerde yeterli nitelik ve sayıda personel çalıştırılmamakta ve bu durum da aslında işverene daha yüksek maliyet olarak geri dönmektedir. Ayrıca yazara göre proje müdürü, mimarlar, mühendisler, personel sorumlusu ve şantiye doktoru gibi hemen her meslek grubundan çalışan barındıran inşaat sektöründe, insan kaynakları sistematik bir işe alım ve işe uyum süreci uygulamaktan yoksundur.

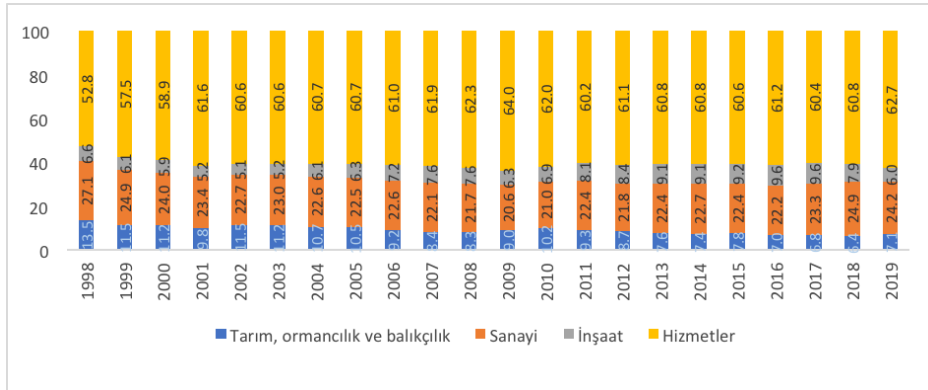
Bu makale, Türkiye inşaat sanayiinde çalışma standartlarının iyileştirilmesi için politika önerileri getirme amacındadır. İnşaat sektöründeki çalışma standartlarına (istihdam ve İSG koşullarına) ilişkin ulusal ve uluslararası literatürün bulguları ışığında, makalede ikincil verinin betimsel analizi yapılmıştır. Bu kapsamda, sektörün Türkiye ekonomisindeki yerini ve sahip olduğu çalışma şartlarını tespit etme üzere Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Borsa İstanbul (BİST) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan ve ağırlıklı olarak 2000 yılı sonrasındaki dönem için veriler derlenmiştir. Analizlerde inşaat sektörünün üretim, istihdam vb. açılardan ülke ekonomisindeki yeri değerlendirilmiş, sektördeki üretim kompozisyonu ve firma ölçekleri ile sektöre dair ciro, konut satışı ve diğer bazı mali bilgiler incelenmiştir. Ayrıca, iş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin mevcut tablo değerlendirilmiştir. Sektör ve firma düzeylerinde yapılan incelemeler temelinde, çalışma standartlarına ilişkin birtakım çıkarımlara ulaşılmıştır. Makalenin literatüre katkısı, inşaat sanayiindeki emek standartları incelenirken sektör ve firma düzeylerinin analizlere birlikte içerilmesi ve çok düzeyli bir bakış açısı ile tespit edilen bulgular ışığında, mevcut durumu iyileştirmeye yönelik politika tedbirleri önerilmesidir.

Türkiye İnşaat Sektörünün Gelişimi İzleğinde Çalışma Standartlarına Dair Bulgular ve Öneriler

İnşaat Sektörünün Üretim ve İktisadi Gelişmeye Katkısı

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de inşaat sektörü yurtiçi ve yurtdışı faaliyetleriyle; katma değer yaratma, istihdam sağlama, döviz kazandırma, ileri ve geri bağlantıları olan sektörlerde büyümeyi uyarma ve sanayileşme sürecini hızlandırma potansiyeli yüksek bir sektördür. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içinde sektörel payların değişimini gösteren Şekil 1’e göre, 1998-2019 döneminde Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık sektörünün payı %13,5’ten %7,1’e düşmüştür. İnşaat sektörünün GSYİH içindeki payı ise 1998 yılındaki %6,6’lık düzeyinden yıllar içinde yükselerek 2017 yılında %9,6’lık zirveye ulaşmış, dönemin son iki yılında ise inişe geçerek 2019 yılında %6 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1: Sektörlerin GSYİH İçindeki Paylarının Gelişimi (%), 1998-2019

Kaynak: TÜİK GSYİH (2009 bazlı, zincirlenmiş hacim üretici fiyatlarıyla) https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108

İnşaat sektörünün geri bağlantılarını, sektördeki üretim için gerekli girdiyi sağlayan diğer sektörlerle kurduğu bağlantılar olarak tanımlamak mümkündür. İnşaat sektörünün geri bağlantılarını oluşturan faaliyetler, takip eden alt-sektörleri kapsamaktadır: “demir- çelik üretimi, çimento üretimi, kireç, alçı imalatı, kum, kil ve taş ocakçılığı karayolu ve boru hattı taşımacılığı, metal yapı malzemeleri, tank, sarnıç, buhar kazanı imalatı, seramik ürünleri imalatı, kok fırını ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı, mali aracı kuruluşlar vb. faaliyetlere bağlı sektörler, perakende ticaret, kişisel ve ev eşyası tamiri, toptan ticaret ve tic. komisyonculuğu” (TSKB, 2008:4). Söz konusu faaliyet alanları inşaattaki talep artışından etkilenecek, sektördeki büyümeyle beraber üretim sürecine katkıları oranında çıktılarını (ürünlerini ve kendi faaliyet alanlarına yapılan yatırımları) arttırmaktadırlar. Örneğin, Türkiye’de demir-çelik üretiminin

3'te 2'si inşaat sektörü tarafından kullanılmaktadır (IPSOS, 2017).

İlaveten, nihai talep artışı sonucunda üretimini artıran sektörler inşaat ürünlerini kullanarak bu talebi karşılıyor ise ileri bağlantılar söz konusudur. Diğer bir deyişle, "inşaat sektörünün ilgili sektöre sattığı toplam üretim" inşaat sektörünün ileri bağlantıları olarak tanımlanmaktadır. İnşaatın ileri bağlantılı olduğu sektörler "konut sahipliği, eğitim hizmetleri, otel, motel ve diğer konaklama yerleri, öğütülmüş tahıl ve nişasta ürünleri imalatı, lokanta, kahvehane, bar ve yeme içme yerleri, perakende ticaret, kişisel ve ev eşyası tamiri, sağlık işleri ve sosyal hizmetler, eğlence, dinlenme, kültür ve spor faaliyetleri, diğer hizmet faaliyetlerini" kapsamaktadır. İlgili sektörlerde büyümeyi tetikleyen talep artışı ile inşaat sektöründe de üretim artmaktadır (TSKB, 2008: 6-7).

İnşaat sektörü ile geri ve ileri bağlantılı olan sektörlerin inşaat üretimi üzerindeki etkisi bağlamında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri değerlendiren Gül ve Çakaloğlu (2017: 137), aşağıdaki vurguyu yapmaktadır:

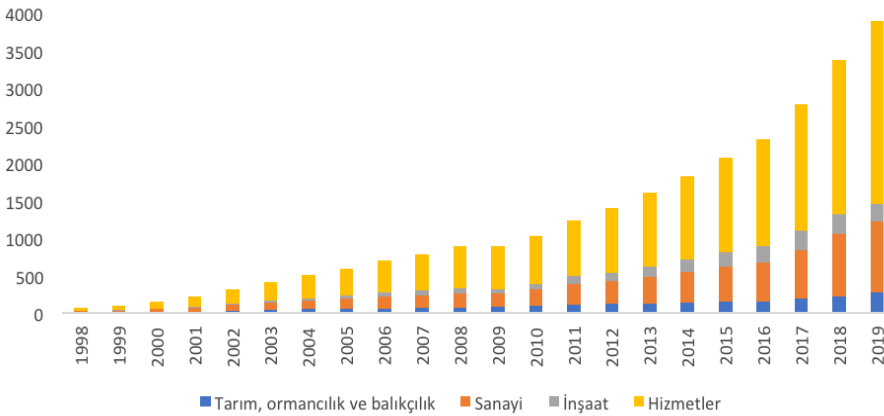
İnşaat sektörü ile ilgili GÇ [Girdi-Çıktı] analizleri, genel olarak, sektörün ileriye doğru bağlantı göstergelerinin geriye doğru bağlantılarından daha düşük olduğuna işaret etmektedir (Bon ve Pietroforte, 1990: 240; Giang ve Pheng, 2011: 121-122). Fakat gelişmiş ülkelere bakıldığında, geriye doğru bağlantılar, ileriye doğru bağlantılardan görece olarak düşük kalmaktadır (Pietroforte ve Gregori, 2003: 323-325).

Sektörler arası ileri ve geri bağlantılar üzerinden Türkiye özeline bakıldığında, yazarlar yukarıdaki ifadenin gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için de geçerli olduğunu belirtmektedir. Buna göre, genel olarak inşaat sektörü geriye doğru bağlantı katsayıları ve basit çıktı çarpanları sıralamasında 18 sektör arasında 9. sırada; ileriye doğru bağlantı katsayıları ve girdi çarpanları sıralamasında ise 17. sırada yer almaktadır (Gül ve Çakaloğlu, 2017:148). Sonuç olarak, inşaat sektörü özellikle 2010 yılı sonrası gösterdiği hızlı büyüme ile sektörel gelişimde öne çıkmış, diğer sektörlerle girdi-çıktı bağlantıları üzerinden ülkede toplam üretimin büyümesine de katkı sağlamıştır (Şekil 2). İnşaat sektörünün geriye bağlantılı olduğu sektörler başta olmak üzere diğer sektörlerdeki büyümeyi uyarıcı etkisi, topyekün spekülasyon bir sektör olarak tanımlanmasının yanıltıcı olduğunu göstermektedir (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2015). İnşaat ilişkili olduğu 200'den fazla yan sanayi ile birlikte GSYİH içinde %30'a varan bir paya ulaşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Türkiye'de inşaat sektörünün son dönemlerdeki gelişimi ileriye bağlantıları açısından değerlendirildiğinde, ihtiyaç duyulan altyapı ve diğer fiziki yapıların

temini açısından ekonomide kilit bir önemde olduğu görülmektedir (INTES, 2019: 25-26). İnşaat sanayii özel sektör, yap-işlet-devret, kamu özel ortaklığı vb. yatırımlarıyla, hidro-elektrik santraller, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, kömür üretim tesislerini kapsayan enerji sektörü; kara-hava-deniz ve demiryollarını kapsayan tüm ulaşım sektörleri; arıtma tesisleri, içme suyu üretim projeleri; hastane, sağlık merkezi yapımı; konut üretimi; tarım ve hayvancılık ile ilişkili faaliyet alanları gibi ekonomide bir çok alanda ihtiyaç duyulan fiziki yapıları temin etmektedir. Sektör böylece altyapı inşası ile ülke ekonomisinin dünya pazarları ile entegrasyonunu artırmaya hizmet ederken, üstyapı açısından da tüm alanlarda gereksinim duyulan binaları üreterek katkı sağlamaktadır. Şekil 3, inşaat sanayinin 2002-2108 döneminde ürettiği binaların kullanım amacına göre dağılımını göstermektedir. Buna göre sektörde ağırlıklı olarak konut üretildiği, üretimde ikinci en yüksek payın ise ticari binalara ait olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Üretim Sektörlere Göre Gelişimi (milyon TL), 1998-2019

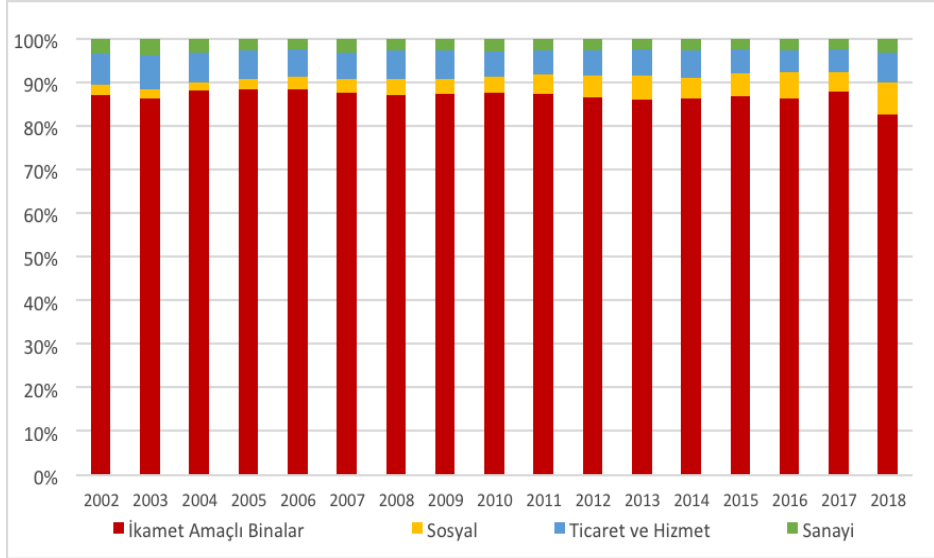
Kaynak: TÜİK GSYİH (2009 bazlı, zincirlenmiş hacim üretici fiyatlarıyla) https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108

İkamet amaçlı binalar hariç tutulduğunda, sektörün kalkınma ve sanayileşme sürecinde ihtiyaç duyulan yapıyı hangi türlerde temin ettiği daha açık görülebilmektedir. Şekil 4'e göre, 2017 yılında kamu eğlence, eğitim, hastane veya bakım kuruluşları binaları %27 ile en büyük paya sahipken, bunu %20 ile ofis işyeri binaları, %14 ile sanayi binaları ve depolar, %11 ile toptan ve perakende ticaret binaları, %6 ile de otel vb. binalar izlemiştir.

Ayrıca, inşaat sektörü kredilendirme sistemi üzerinden üretim sürecinden satış aşamasına kadar finans sektörü ile etkileşim halindedir. Sektör hem altyapı ve binaların üretiminde hem de üretilen yapıyı çevrenin satışında bankacılık ve

finans sisteminden kaynak sağlayarak, ülkede finans piyasalarının gelişmesi ve derinleşmesinde işlevsel olmaktadır.

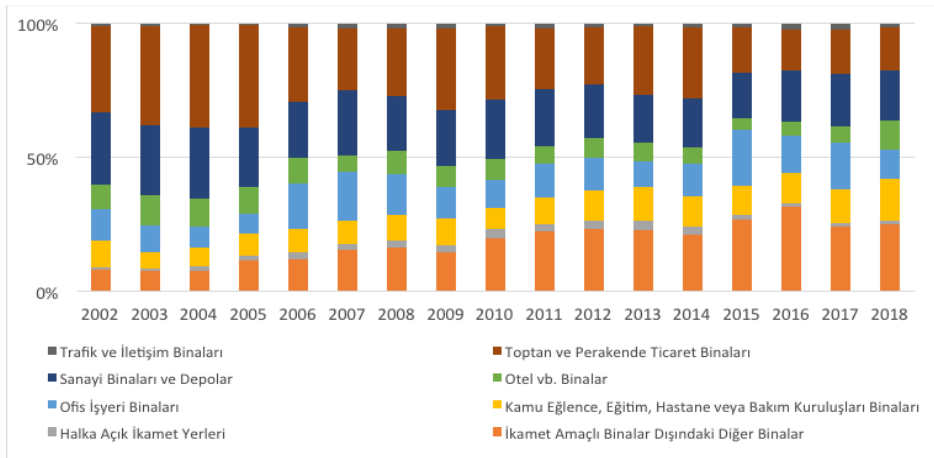
Şekil 3: Kullanım Amacına Göre Yapı Sayısının Dağılımı (%), 2002-2018*

Not: *2018 yılı çeyrek verisi

Kaynak: TÜİK, İnşaat İstatistikleri-Yapı Ruhsatına Göre, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=155'den aktaran TCMB, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket

Şekil 4: Kullanım Amacına Göre Yapı Sayısının Dağılımı (İkamet Amaçlı Binalar Hariç) (%), 2002-2018*

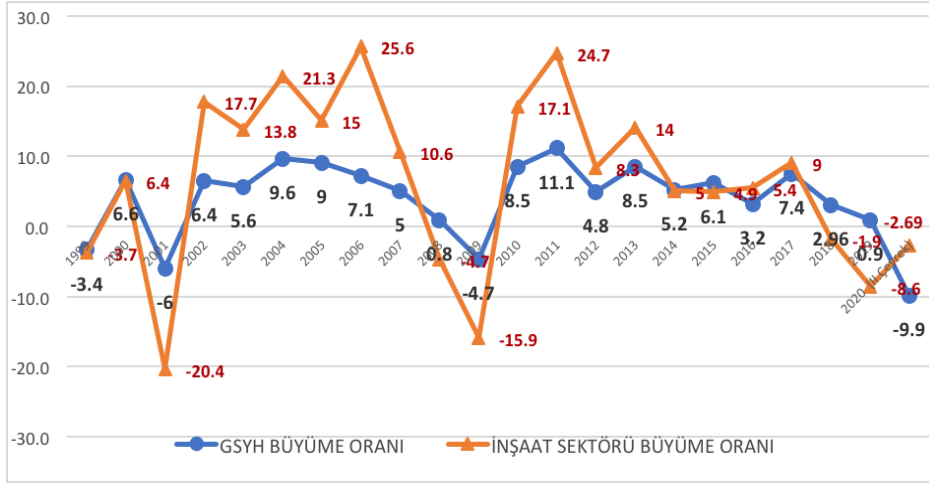

*1. çeyrek verisi

Kaynak: TÜİK, İnşaat İstatistikleri-Yapı Ruhsatına Göre, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=155'den aktaran TCMB, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket

İnşaat yukarıda belirtildiği gibi, bazı yazarlarca 2000’li yıllarda sağlanan hızlı ekonomik büyümede lokomotif sektör olarak değerlendirilmektedir. Sektörün genel olarak GSYİH’den daha hızlı büyümesi ve kriz yıllarında da daha fazla daralması dikkat çekmektedir (Şekil 5). Söz konusu büyük dalgalanmalar inşaat sanayini daha istikrarsız bir sektör konumuna getirirken, bu işkolunda çalışanlar da inşaat faaliyetlerindeki daralma dönemlerinde genel ekonomik gidişatın yarattığı etkiye nazaran daha olumsuz etkilenmektedirler.

Şekil 5: GSYİH ve İnşaat Sektörü Büyüme Oranları, 1999-2020*

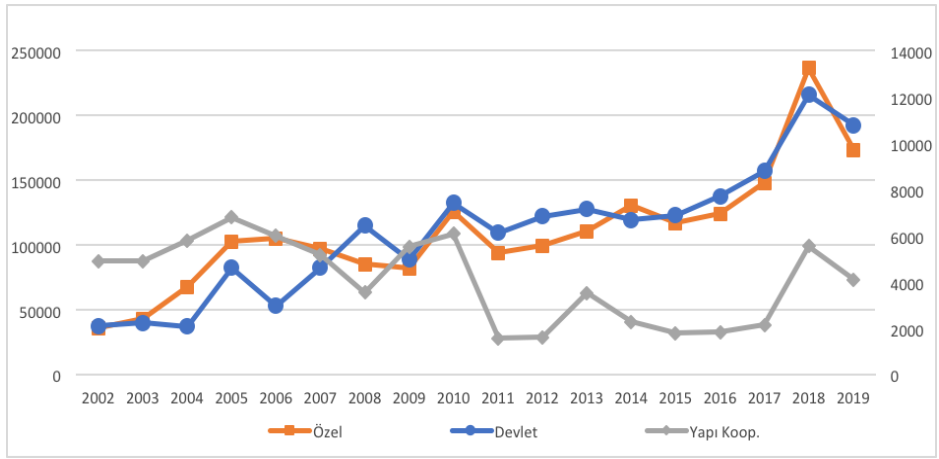

*II. çeyrek verisi

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020) Temel Ekonomik Göstergeler, 2. Çeyrek, 2. Bölüm: Milli Gelir (Tablo II.) - 2- Büyüme Hızları (Sektörel), <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1594716589132-d3a64e97-2238>

Sektördeki bina yapımı üreticilere göre değerlendirildiğinde yapı kooperatifleri, kamu (devlet) ve özel sektör tarafından yapılan bina sayılarının birbiri ile mukayese edilemeyecek kadar farklı olduğu görülmektedir. Kamu ve yapı kooperatifleri tarafından yapılan binaların toplam bina sayısı içindeki oranları çok düşük kalmaktadır. Ancak, 2002 ve 2018 yılları arasında her üç kategori ayrı ayrı değerlendirildiğinde (Şekil 6), 2002’den itibaren kamuda inşa edilen bina sayısının 4 kat, özel sektörde ise 6 kat arttığı görülmektedir. Devlet yıllık yaklaşık 2.000 adetten 12.000’lere, özel sektör ise 40.000 adetten 236.000’lere ulaşan bina üretimi gerçekleştirmiştir. Yapı kooperatifleri ise bu alanda giderek önemini yitirmiştir. 2019 yılında ise inşaat sektöründeki daralmaya işaret etmek üzere, bina inşa sayılarının her üç kategoride de azaldığı dikkat çekmektedir.

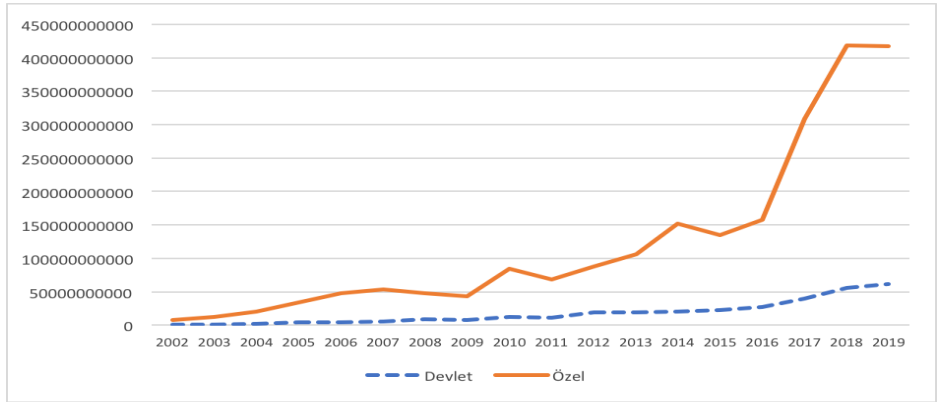
Şekil 6: Toplam Bina – Yapı Sayısının Üreticilere Göre Dağılımı, 2002-2019

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaat-ve-konut-116&dil=1>

Bina sayısına ilişkin eğilime paralel şekilde, binaların toplam değeri açısından devlet ve özel sektör karşılaştırıldığında da (Şekil 7), 2009 yılı sonrasında özel sektörde artan bina üretimine koşut olarak bu kesimde toplam bina değerinin hızla arttığı görülmektedir.

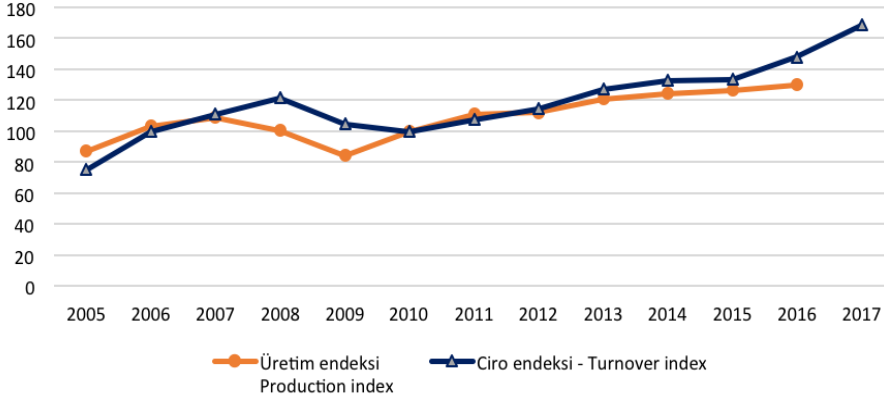
Şekil 7: Devlet ve Özel Kesimce Üretilen Binaların Toplam Değeri (TL), 2002-2019

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaat-ve-konut-116&dil=1>

2005'den sonra sektördeki Üretim ve Ciro Endekslerini gösteren Şekil 8'e göre, elde edilen ciro (satış geliri) endeks değerleri üretim endeksinin üstünde seyretmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere gelirler üretimin üzerinde bir oranda artmış ve bu durum sektördeki kârlılığı desteklemiştir.

Şekil 8: İnşaat Sektörü Üretim ve Ciro Endeksleri, 2005-2017*

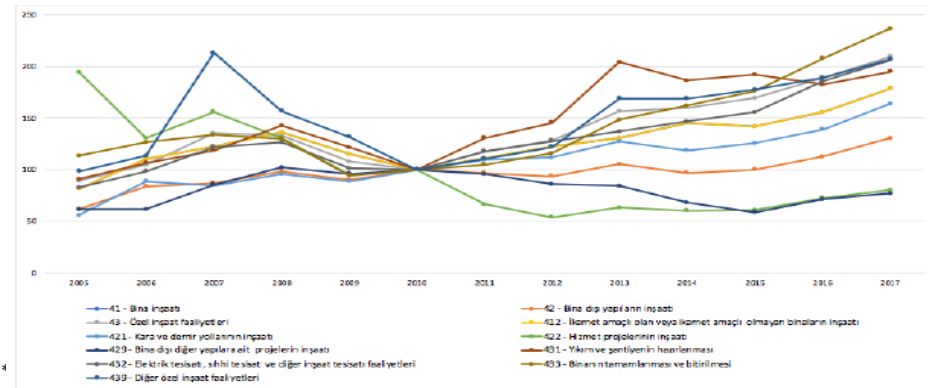

* IV. çeyrek verisi

Kaynak: TÜİK, İnşaat Ciro ve Üretim Endeksleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaak-ve-konut-116&dil=1>

Şekil 9’da verilen 2010 yılı baz olarak alınmış ciro endekslerinde inşaat sektörünü faaliyet dallarına ve alt gruplara ayırdığımızda; 2010 öncesinde 422 kodlu Hizmet Projelerinin İnşaatı ve 439 kodlu Diğer Özel İnşaat Faaliyetlerinin ciroları yüksek iken, 2012’den itibaren 431 kodlu Yıkım ve Şantiyenin Hazırlanması, 433 kodlu Bina Tamamlama, 412 kodlu İkamet Amaçlı Olan ve İkamet Amaçlı Olmayan Bina İnşaatı, 42 kodlu Bina Dışı Yapılan İnşaatlar, 421 kodlu Kara ve Demiryolları inşaatları alanlarında yüksek cirolara ulaşıldığı görülmektedir.

Şekil 9: Alt Faaliyet Dallarına Göre İnşaat Ciro Endeksleri, 2005-2017*

GetKategori?p=insaak-ve-konut-116&dil=1

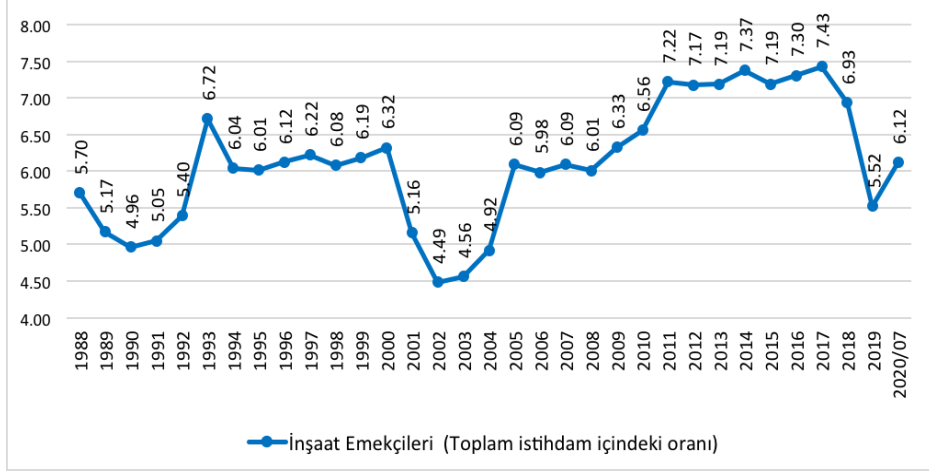
İnşaat Sektöründe İstihdam

İnşaat sektörünü istihdam açısından değerlendirdiğimizde; sektörün ülkede işsizlik sorununu hafifletmede etkili olduğu, ülke genelinde işsizlik oranları artarken istihdam sorunu açısından istikrar sağlayıcı bir işlev üstlendiği görülmektedir. Ülke içi ve uluslararası göçlerin sık görüldüğü bir ülke olarak Türkiye’de inşaat sektörü mevsimlik çalışma, göçmen ve vasıfsız işçi istihdamı gibi özelliklere sahiptir. 2000’li yıllardaki büyüme sürecinde inşaat sektörünün işsiz kalan kesimler için hızlı biçimde iş imkânları yaratabildiği ve sonrasındaki ekonomik yavaşlama sürecinden önce 2017 yılında sektörün toplam istihdamdaki payının %7,43’e ulaştığı görülmektedir (Şekil 10). Nitekim aşağıda ele alınacağı gibi, sektörel istihdam ile toplam istihdamdaki değişim karşılaştırıldığında, inşaat sektöründeki istihdamın genel istihdam üzerinde artış oranları yakaladığı dikkat çekmektedir (Şekil 11). İstihdam yaratma kapasitesine karşın, çalışma şartları açısından ele alındığında, sektörün güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı yaratamadığı bilinmektedir. Sağlıklı ve güvenli çalışma standartlarının yaratılmasında ise sadece işverenlerin değil sektör çalışanlarının da örgütlenerek meslek standartlarına ilişkin taleplerini dile getirmeleri önem arz etmektedir. Sektörde her vasıfta çalışana ihtiyaç duyulmakla beraber, küçük ve orta ölçekli inşaat firmaları, taşeron hizmeti verenler ve müteahhitlik hizmetlerinin yaygınlığı nedeniyle emek devir hızı yüksektir. Türkiye inşaat sektöründe işçilerin meslekten duydukları tatminsizlik, mesleğin düşük prestijine neden olmaktadır. Türkiye’de inşaat işçilerinin bu alanı düşük prestijli bir iş olarak görmeleri de tüm sektör genelinde yüksek işçi sirkülasyonuna yol açmaktadır. Yüksek işçi sirkülasyonunun azaltılabilmesi için, inşaat işinin toplum nazarındaki değerinin artması ve bunun için de çalışanlarına eğitim ve kariyer olanakları ile iş ve sosyal güvence ve daha da önemlisi can güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.

Şekil 11’de Türkiye’de kayıtlı istihdam içinde inşaat sektöründe çalışanların paylarından hareketle, 1988-2018 yılları arasında ülke genelinde ve sektörde gerçekleşen istihdam değişim oranları karşılaştırılmıştır. İlk dikkati çeken bulgu, genel bir eğilim olarak toplam istihdamda daralma olan yıllarda sektördeki istihdamın daha hızlı daraldığıdır. İnşaatta toplam istihdamdan daha büyük düşüş görülen 1989-1990, 1994, 2001-2002, 2006, 2008, 2012 ve 2015 yıllarında, ülkede yaşanan deprem, darboğaz ve krizlerin etkisini göstermesiyle inşaat sektöründe üretimin de durma noktasına gelmesi istihdamdaki hızlı daralmaya sebep olmuştur. Özetle, sektörde 2001-2003 yılları arasında negatif seyreden istihdamdaki değişim oranı, 2004’ten itibaren son yirmi yıl içindeki en yüksek büyüme oranı ile artmış ve sonraki yıllarda da genel olarak (2019 yılındaki büyük daralma haricinde) toplam istihdam oranının üzerinde bir istihdam artışı yakalamıştır. İnşaat sektörü krizlere karşı duyarlı, ancak çabuk toparlanabilen

bir yapıya sahiptir. Ekonominin gerileme sürecine girdiği dönemlerde inşaat sektöründeki daralma çok daha keskin ve dolayısıyla sektördeki istihdamın kriz karşısında duyarlılığı daha yüksek olmaktadır (Koçak, 2013). Öte yandan ülke genelinde toplam istihdam düştüğünde takip eden yıl içerisinde inşaattaki istihdam artmaktadır (Şekil 11). Bu durum; kriz dönemlerinde diğer sektörlerde yaşanan işten çıkarmalar ve iflaslar sonucunda işsiz kalan emek gücünün inşaat sektöründe iş bulabildiğine işaret etmektedir.

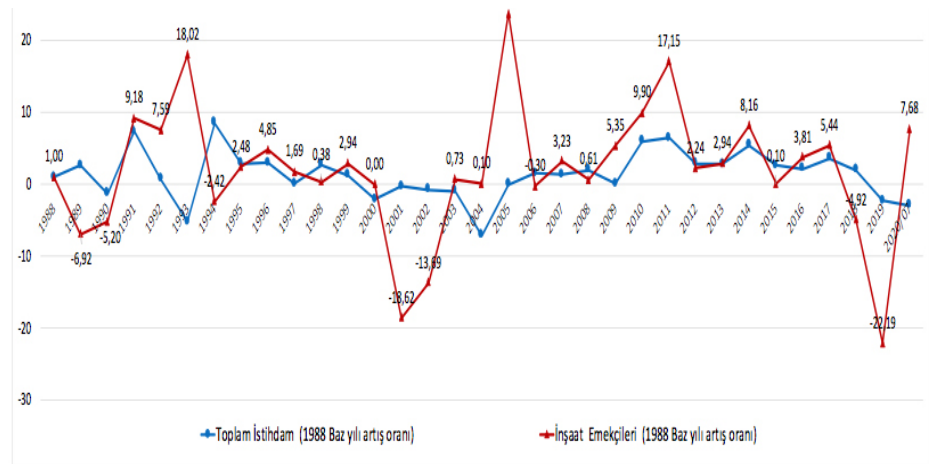
Şekil 10: İnşaat Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı, 1988-2020*

*Temmuz

Kaynak: TÜİK (2020) İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları ve dağılımı, NACE Rev.2 https://tuikweb.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2263

Şekil 11: Toplam İstihdam ve İnşaat Sektörü İstihdamında Yıllık Değişim Oranları, 1988-2020*

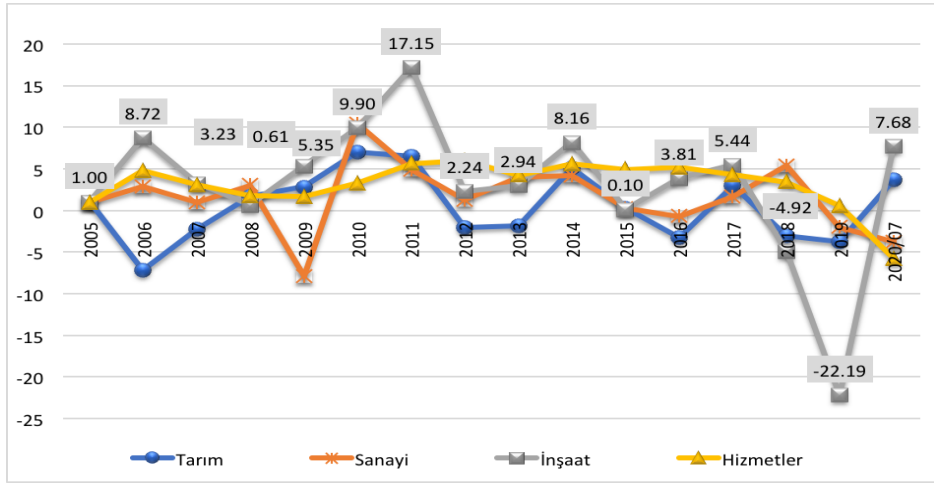

* Temmuz

Kaynak: TÜİK (2020) İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları ve dağılımı, NACE Rev.2 https://tuikweb.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2263

İnşaat istihdamındaki değişimi daha teferruatlı inceleyebilmek için ana sektörlerin değişim oranları ile karşılaştırdığımızda, sektörler arası geçişler daha net görülebilmektedir. Şekil 12'den izlenebileceği üzere, 2008'e kadar ülke ekonomisinde ağırlığı hızla daralan tarımdan inşaat sektörüne istihdam geçişi söz konusu iken, 2008-2018 döneminde sanayiden inşaata ve 2019 sonrasında da sanayi ve hizmetlerden inşaat sektörüne geçiş ağırlıklıdır. Görüldüğü üzere, ekonomik dalgalanmaların ve dönüşümlerin vurduğu sektörlerde açığa çıkan işsizler için inşaat bir tampon mekanizması görevi görmektedir. Dolayısıyla, işsiz kalan kesimlerin kriz vb. dönemlerde inşaat sektöründe buldukları işlerdeki elverişsiz çalışma koşullarını kabullenmelerinin kolaylaştığı tahmin edilebilir.

Şekil 12: Sektörlere Göre Yıllık İstihdam Değişim Oranları, 2005-2020*

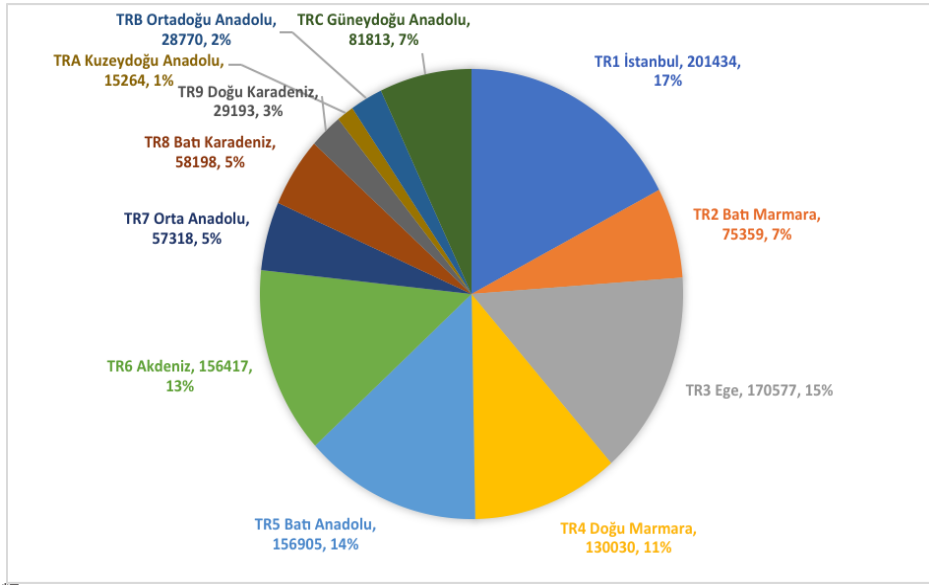

* Temmuz

Kaynak: TCMB, İstihdam, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

İnşaat faaliyetlerinin bölgelere dağılımı konusunda doğrudan veri bulunmamasıyla birlikte, TÜİK'den temin edilen konut satış bilgileri bir fikir verebilir. İzleyen şekilde satılan konutların (ilk satış) sayısının 12 bölge (İBBS Düzey 1) bazında dağılımı 2020 Eylül ayı için verilmektedir. Buna göre konut satışlarının sırasıyla en yüksek oranda İstanbul (%17), Ege (%15), Batı Anadolu (%14), Akdeniz (%13) ve Doğu Marmara (%11) bölgelerinde gerçekleştiği, Doğu Karadeniz (%3), Ortadoğu Anadolu (%2) ve Kuzeydoğu Anadolu (%1) bölgelerinde en düşük sayıda konut satışının olduğu görülmektedir. İnşaat faaliyetlerinin ülkenin batı ve batıya yakın bölgelerinde yoğunlaşması, sektörde göçmen işçi istihdamının arkasında yatan dinamiklerden birisi olmaktadır.

Şekil 13: Konut Satış Sayısının Bölgelere Dağılımı (İBBS Düzey 1), 2020*

*Temmuz

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaat-ve-konut-116&dil=1>

İnşaat Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği

İnşaat, istihdam sağlama açısından önemli bir sektör olmakla birlikte, literatür bulgularının da gösterdiği gibi, meslek hastalıklarına yakalanma ile yaralanma-ölümlere yol açan kazalar açısından sergilediği yüksek oranlar ile çalışanların iş ve yaşam standartlarını olumsuz etkileyen bir sektördür. Kayıt dışı, göçmen ve mevsimlik işçilerin istihdamının önemli yer tuttuğu inşaatta, yaygınlaşan esnek çalışma koşulları altında ortalama çalışma süresi uzadıkça iş kazaları riski artmaktadır. 2000-2011 döneminde sektörün ülkedeki toplam ölümlü kazalardaki payı %30,5 olup, bu oran toplam istihdamdaki payının neredeyse beş katıdır (Gürcanlı, 2013b).

Yukarıda da belirtildiği gibi, mevcut iş kazaları istatistikleri sorunun gerçek boyutunu yansıtmaktan uzaktır. İnşaat sektöründe istihdama ilişkin resmi veri kaynakları TÜİK, SGK ve 4857 sayılı Kanun öncesi dönem için ÇSGB'dir. Ancak, farklı amaçlar ve yöntemlerle, farklı nitelikte verilerin işlenmesiyle oluşturulan söz konusu istatistikler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Koçak, 2013). Ayrıca, sektörde gerçekleşen iş kazaları ve meslek hastalıklarının tümünün raporlanmadığı ve bu nedenle SGK istatistiklerinin işyerlerindeki ölüm, yaralanma ve meslek hastalıklarının gerçek düzeyini yansıtmadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Gürcanlı 2012b; Bilir, 2013). Öyle ki 83

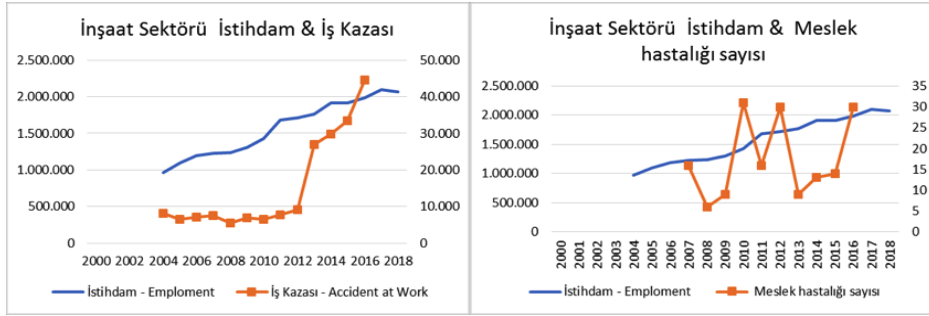
milyona sahip Almanya'da yılda 800.000'den fazla kaza rapor edilirken, 74 milyona sahip Türkiye'de bu sayının 70.000'de kalmasına dikkat çeken Ceylan (2011), iş kazaları ve yol açtığı olumsuz sonuçların en aza indirilebilmesi için öncelikle iş kazası verilerinin sağlıklı tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Duman ve Hamzaoğlu (2011), Türkiye'de iş kazalarına ilişkin veri sorununa neden olarak, toplam istihdamın neredeyse yarısına ulaşan kayıtdışı istihdam ile bildirim eksikliğini göstermektedir. Aydınonat (2012) de, Türkiye'de iş kazaları istatistiklerinin sadece kazaların oluş şekline dair veri sunduğunu; kazaların hangilerinin öngörülebilir hangilerinin öngörülebilir olmayan talihsiz kazalar olduğunun ayırt edilebilmesine imkân vermediğine dikkat çekmektedir. Yazara göre iş kazalarının ve ölümlerin çokluğu, gerçekleşen kazalarda ihmalin, kötü iş şartlarının ve denetim eksikliğinin önemli bir payı olduğu izlenimini vermektedir. Bilir (2013)'ün de belirttiği gibi, iş kazaları ve meslek hastalıklarına çözüm getirilebilmesi için öncelikle sorunun gerçek boyutlarının açığa çıkartılması gerekmektedir. İş kazaları ile ilgili veri sorunu karşısında İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) 2011 yılından itibaren basına yansıyan kaza haberleri, emek-meslek örgütlerinden gelen bilgiler ile işçiler ve işçi yakınlarının bildirimleri ışığında derlediği veriler, sorunun gerçek boyutlarını saptamaya yönelik bir adım olmuştur. Ancak aşağıda işaret edileceği gibi, İSİG verileri içinde de toplam iş kazalarına bağlı ölümler arasında inşaat sektöründe gerçekleşenleri sağlıklı bir şekilde ayırt edebilmek, sahadaki bilgilere erişimin zorluklarından dolayı mümkün olmamaktadır.

Aşağıda ilk olarak TÜİK verileri ile sektördeki iş kazaları, meslek hastalıkları, sürekli iş göremezlik ve iş kazalarına bağlı ölüm sayılarına ilişkin durum değerlendirilecek, ardından SGK verileri ile inceleme yapılacaktır.

İnşaat sektörünün büyümesiyle birlikte istihdam oranları artarken aynı zamanda iş kazaları, meslek hastalıkları, sürekli iş göremezlik ve ölüm oranları da artmaktadır. Sektörde iş kazaları ve meslek hastalıkları incelendiğinde dikkat çeken önemli noktalardan birisi, istihdam artarken özellikle 2012 sonrasında iş kazalarının da artmasıdır (Şekil 14). Bu işkolunda çalışanların meslek hastalığına yakalanma eğilimi de aynı şekilde yüksek seyretmektedir. Burada dikkat çeken, iş sağlığı ve güvenliğine dair 6331 sayılı yasanın 2012'de yürürlüğe girmesi ile kaza ve meslek hastalığına yakalanma oranlarının hızla artmaya başlamasının aynı döneme denk gelmesidir. Bu durum, her ne kadar yasa yürürlüğe girer girmez tam anlamıyla uygulanamamış olsa bile, kayıt içi çalışanların bilgilerinin raporlandığı ve böylece kazalar, hastalıklar hakkında toplu kayıt tutulmasının önünün açılmış olduğunu düşündürmektedir. Buna rağmen vurgulanması gereken nokta, verilere yansıyan iş kazalarının buzdüğünün ancak görünen ucu kadar olduğudur. Örneğin, meslek hastalıkları ile ilgili istatistikler neredeyse yok

denecek kadar dar kapsamlıdır. Öyle ki, sektörde yıllar içinde kayıtlara geçen meslek hastalığına yakalanan kişi sayısı 30'un altında kalmaktadır.

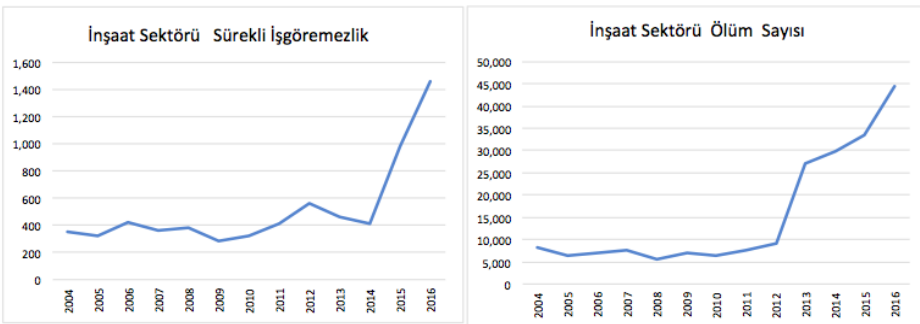
Şekil 14: İnşaat Sektöründe İstihdam, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları, 2000-2018

Kaynak: TÜİK, İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırması Sonuçları, 2013, TÜİK, Tablo 3.1- 5510 Sayılı Kanun'un 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Aktif Sigortalılardan İşlemi Tamamlanan İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, Sürekli İş Göremezlik, Ölüm Vak'aları Ve Standardize İş Kazası Oranlarının Faaliyet Gruplarına Ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2012, TUSIAG, <https://tuisag.com/2010-yili-kazasi-ve-meslek-hastaliklari-istatistikleri/>

Şekil 15'deki iki grafik incelendiğinde, sektörde rapor edilen sürekli iş göremezlik ve ölüm sayılarının da yukarıda açıklanan sebepler dolayısıyla 2012 yılı sonrasında arttığı görülmektedir. Verilere göre 2007-2016 yılları arasında sektörde 4.104 işçi iş kazalarında ölmüştür. Kaza sayıları açısından değerlendirdiğimizde, inşaat sektörünün dünyada da en çok iş kazası görülen sektörler arasında yer aldığını göz ardı edemeyiz. Ancak Türkiye'yi gelişmiş ülkeler ile karşılaştırdığımızda; Türkiye'de inşaat sektöründeki iş kazası oranlarının çok daha yüksek seyrettiği dikkat çekmektedir. Nitekim 2015 verilerine göre, Türkiye'de inşaat sektöründe 100.000 işçi başına düşen ölümcül iş kazası sayısı 24,33 iken, bu sayı Avrupa Birliği'nde 4,3 ve Hollanda'da ise sadece 0,5'tir (Yıldırım vd., 2018).

Şekil 15: İnşaat Sektöründe Sürekli İş Göremezlik ve Ölüm Sayıları, 2004-2016

Kaynak: TÜİK, İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırması Sonuçları, 2013, TÜİK, Tablo 3.1- 5510 Sayılı Kanun'un 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Aktif Sigortalılardan İşlemi Tamamlanan İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, Sürekli İş Göremezlik, Ölüm Vak'aları Ve Standardize İş Kazası Oranlarının Faaliyet Gruplarına Ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2012, Türkiye İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonelleri Topluluğu (TUSIAG), <https://tuisag.com/2010-yili-kazasi-ve-meslek-hastaliklari-istatistikleri/>

Diğer bir veri kaynağı olarak SGK de, “Yıl İçinde İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Ölenlerin Ekonomik Faaliyet Sınıflaması” tablolarında, sosyal güvenlik sisteminde kayıtlı işçilere dair bilgiler açıklanmaktadır. SGK bu verileri, sektör bazında işçinin çalıştığı andaki bağlı olduğu faaliyet kolundaki işyerine göre sınıflamaktadır. Ancak SGK’nin açıkladığı yıllık tablolara, daha önceki dönemlerden devam eden meslek hastalıklarına bağlı olarak kabul edilmeyen ölümler ile kaza olduğu anda iş kazası olarak değerlendirilmeyen, ancak daha sonraki dönemlerde açılan davalar sonucu mahkemelerce iş kazası olduğu tespit edilen ölümler yansımamaktadır. İş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölenlerin sayısı ölüm aylığı alan kişi sayısı ile değerlendirildiğinde; aylık bağlananların sayısının SGK kayıtlarına göre iş kazası sonucu ölenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Böylece SGK’nin yıllık tablolarındaki iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölüm bilgilerinin gerçek durumu tam olarak göstermediği söylenebilmektedir. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla SKG verilerine göre, 2007-2017 arasındaki 11 yıllık zaman zarfında 4.691 işçi inşaat sektöründeki kazalarda ölmüş olup, bu rakam ülkedeki toplam ölümlü iş kazalarının %33’üne denk gelmektedir (Tablo 1).

İş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölenlerin tespitinde, İSİG gibi sivil toplum kuruluşları tarafından açıklanan iş kazası bilgileri kayıtlı olmayan işgücünü de kapsadığı için genellikle SGK verilerinden daha yüksek çıkmaktadır. Ancak iş kolu bazında detaylı bilgilerde SGK sınıflaması ile farklar oluşmaktadır. Bu farkların nedenlerinin başında İSİG gibi kuruluşların iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölüm bilgilerini basın takibi ile gerçekleştirmesidir. Basına yansıyan bilgilerde, kazanın olduğu andaki durum çalışanın hangi iş koluna bağlı olduğunu göstermiyor ise, örneğin çalışan o anda iş yaptığı mekânda değilse, asıl işini yapmıyorsa, servis arabasının devrilmesi sonucu ölüm, elektrik çarpması sonucu ölüm gibi durumlar söz konusuysa, basında farklı bir iş koluna bağlıymış gibi görünmektedir. İlaveten ilk anda iş kazası olarak görülmeyen ya da gösterilmeyen durumlar da basına yansıdığı kadarı ile değerlendirilmektedir. Bu sebeple çalışmada, TÜİK ve SGK verileri esas alınarak iş kazası ve meslek hastalıklarına bağlı ölüm sayıları verilmiştir. Ancak bu veriler yukarıdaki açıklamalar ışığında değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Yüksek kaza ve meslek hastalıkları ile nitelenen Türkiye inşaat sektörünü bu profile taşıyan koşulların ardında, yukarıda ayrıntılı şekilde ele alındığı gibi; sektörün hızlı büyümesine karşın üretim sürecinin işverenlerce yeterince örgütlenememesi, sektörün işgücü yapısının iş yapış biçimine etkileri ve inşaat şantiyelerindeki iş koşullarına yönelik denetim mekanizmalarının iyi işletil(e) memesi yatmaktadır.

Tablo 1: SGK 5510 Sayılı Kanun'un 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Sigortalılardan Yıl İçinde İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Ölenlerin Ekonomik Faaliyet Sınıflaması ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2007-2017

Yıl	Toplam İşçi Ölümleri	İnşaat Ölümler-Meslek Hastalığı nedeniyle	İnşaat Ölümler Kaza nedeniyle Kadın	İnşaat Ölümler-Kaza nedeniyle Erkek	Toplam İnşaat Ölüm	Kaynak: SGK İstatistik içindeki ilgili dosyalar	Yıllıkları
2007	1.044	0	1	358	359	42007iskazasi16_45	
2008	866	0	0	297	297	2008 İŞKAZASI 16_45	
2009	1.171	0	0	156	156	2009 İŞKAZASI 16_45	
2010	1.454	0	0	475	475	BÖLÜM 3 İŞ KAZALARI VE MESLEK HASTALIKLARI İSTATİSTİKLERİ	
2011	1.710	0	0	570	570	Bölüm_3_is_kazalari_ve_meslek_hastaliklari_istatistikleri	
2012	745	0	1	255	256	2012 YILLIK BÖLÜM 3 İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri	
2013	1.360	0	1	520	521	2013 YILLIK BÖLÜM 3 İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri	
2014	1.626	0	1	500	501	2014 YILLIK BÖLÜM 3 İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri	
2015	1.252	0	0	473	473	2015 YILLIK BÖLÜM 3 İş kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri 31.10.2016	
2016	1.405	0	0	496	496	2016 YILLIK BÖLÜM 3 İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri	
2017	1.633	0	3	584	587	2017 YILLIK BÖLÜM 3-1 İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri (4a).	
Toplam	14.66	0	7	4,684	4,691		

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, SGK İstatistik Yıllıkları http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari

Bu bağlamda yüksek oranlı iş kazalarına ilişkin olarak dikkat çekilmesi gereken bir durum, sektörün Türkiye’de henüz olgunluk düzeyine erişmemiş bir işkolu oluşudur. İktisadi kalkınmanın başlangıç aşamalarında inşaat sektörünün kişi başı GSYİH’ye katkısı nispeten yüksektir. Ancak, belli bir kalkınma düzeyine erişildiğinde, GSYİH içindeki payı tamamen ortadan kalkmamakla birlikte azalmaya başlar (Myers, 2013: 222). Türkiye’de inşaat sektörü olgunluk düzeyine henüz erişemediğinden gelişmiş ekonomilere göre yüksek büyüme oranları yakalamaktadır (Sezgin ve Aşarkaya, 2017). Söz konusu yüksek büyüme eğilimi, 1982-88 ve ekonomik krizi takiben 2002 sonrası olmak üzere iki alt dönemde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte sektör yatırımcılar için önemli bir fırsat alanı haline

gelmiştir. Sektöre giren yatırımcıların çoğunluğu hızlı büyüme döneminin sunduğu fırsatlardan yararlanma gayreti içinde insana yakışır çalışma koşulları ile çelişen iş yapma biçimleri sergilemişler (Koçak, 2013), hayata geçirilmesi uzun süre ve çok kaynak gerektiren çalışma standartlarının gelişimine yeterince önem vermemişlerdir (Tilkici ve Ay, 2019).

Sektör Firmalarına Dair Bilgiler

Çalışma standartlarının daha ileri düzeye taşınması yönündeki hedef, küçük ve orta ölçekli firmaların ağırlıklı olduğu bir sektörel yapıda öncelik kazanmamakta; aksine birçok açıdan çalışma koşulları ve İSG'ye ilişkin durumu olumsuz etkilemektedir. İnşaat sektöründeki firma yapısı ve mevcut firmaların mali bilgilerine ikincil veri kaynaklarını kullanarak erişim zordur. Sektör firmalarının GSYİH içinde ne kadar katma değer sağladığı ancak toplam değer olarak elde edilebilmektedir. Teferruatlı bir analiz yapabilmek için firmaların bilanço bilgilerinden hareketle finansal hesaplamalar gerekli olmaktadır. Ancak firma bazında bilgilere ulaşmak mümkün olmadığından, makalede TCMB'nin yıllık olarak yayımladığı sektör bilançoları tablolarından faydalanılarak sektör profili hakkında yorumlar yapılmıştır.

Sektördeki firmaların ölçek yapısına ilişkin ikincil bir veri kaynağı olarak, TCMB tarafından yayınlanan² Sektör Bilançoları 1990 yılından beri mevcuttur. Sektör bilançoları, Türkiye ekonomisini şekillendiren reel sektördeki firmalara ilişkin gelişmelerin izlenmesi ve kamuoyuna bu alanda kapsamlı ve düzenli bilgi sağlanması amacıyla yayınlanmaktadır. Merkez Bankası yayınladığı 1998-2016 yılları arasındaki sektör bilançolarını, firmaların gönüllü katılımı sayesinde yıllık mali tablo verileriyle oluşturmaktadır. Veriler kullanılarak yapılan ayrıntılı sınıflandırmalar, firma ismi olmadan toplu olarak gösterilmektedir. İnşaat sektöründe bilgi veren firma sayısı 1998 yılında 930 iken 2016'da 945 olmuş, veri açıklanan yıllar itibarıyla ortalama olarak 900 civarında firma bilgi paylaşmıştır.

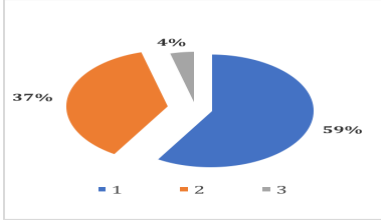
Takip eden şeklin (Şekil 16 a-b) işaret ettiği gibi, ele alınan dönemde TCMB'yle bilgi paylaşımında bulunan firmaların çalışan sayısına göre ortalama %59'u küçük ölçekli, %37'si orta ölçekli ve %4'ü büyük ölçeklidir. Aktif toplamına göre incelendiğinde, 546 adet küçük ölçekli firmanın %62 gibi büyük bir çoğunlukta olduğu, bunu %25 paya sahip olan 218 orta ölçekli firmanın izlediği ve 116 büyük firmanın da %13 paya sahip olduğu görülmektedir.

Çalışanların %9'u (9.108 kişi) çalışan sayısı 50 kişiden az olan küçük firmalarda, %51'i (51.386 kişi) çalışan sayısı 50 ile 500 kişi arasında olan orta ölçekli firmalarda ve %40'ı (41.062 kişi) 500 ve üstü sayıda kişi çalıştıran büyük firmalarda istihdam edilmektedir (Şekil 17). Böylece TCMB'ye bilgi veren inşaat

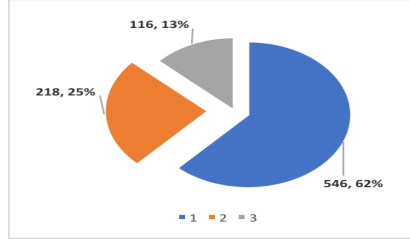
firmaları içinde ağırlıklı paya sahip küçük ve orta ölçekli işletmelerin, toplam istihdamın da %60'ını sağladığı görülmektedir.

Şekil 16: Firma Ölçeklerinin Dağılımı (1998-2016 ortalaması)

a) Çalışan sayısına göre

b) Aktif toplamına (milyar TL) göre

1: KÜÇÜK (Çalışan Sayısı <50)

2: ORTA (50≤Çalışan Sayısı ≤500)

3: BÜYÜK (Çalışan Sayısı >500)

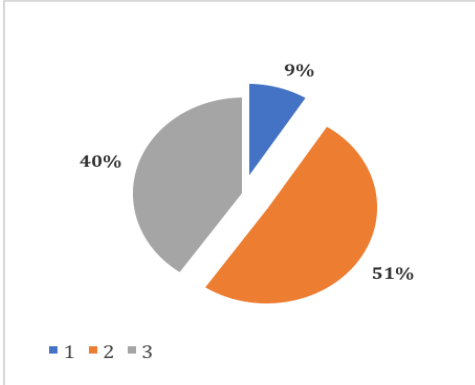
1: KÜÇÜK (Aktif ≤21.603)

2: ORTA (21.603<Aktif<92.892,9)

3: BÜYÜK (Aktif ≥92.892,9)

Kaynak: TCMB Sektör Bilançoları

Şekil 17: Firma Ölçeklerine Göre İstihdam Edilen Kişi Sayısının Dağılımı (1998-2016 ortalaması)

1: KÜÇÜK (Çalışan Sayısı <50)

2: ORTA (50≤Çalışan Sayısı ≤500)

3: BÜYÜK (Çalışan Sayısı >500)

Kaynak: TCMB Sektör Bilançoları verileri

Ele alınan yıllar itibarıyla net satışları en yüksek firmalar ortalama %62 ile büyük firmalar olup, büyük firmaları sırasıyla %26 ile orta ölçekli ve %12 ile de küçük aktife sahip firmalar izlemektedir. Böylece firma ölçeği büyüdükçe net satış değerlerinin yükseldiği görülmektedir. Benzer sıralama özkaynak büyüklüğü

açısından da geçerlidir. Net satışlara oranla özkaynakları en yüksek olan büyük aktife sahip firmaların özkaynak ortalaması %77'dir. Orta büyüklükteki aktiflere sahip firmaların ortalama özkaynak büyüklüğü %16 iken, küçük firmalar ortalama %7 özkaynağa sahiptir. İlaveten sektörde kâr eden firmaların oranı ortalama %70 iken, zarar edenlerin oranı ortalama %30 civarındadır.

TCMB'ye bilgi veren inşaat firmalarının 1998-2016 döneminde kısa vadeli borçlarının toplam borçlara oranı %43, uzun vadeli borçların oranı ise %57 olmuştur. 2000'li yıllarda dünyada dış finansman olanaklarının genişlediği bir konjonktürde az miktarda özsermaye, fakat yüksek miktarda borçlanılan sermaye ile çalışma eğiliminin inşaat sektöründe de geçerlilik kazandığı görülmektedir (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2015). Geleneksel müteahhitlik faaliyetlerinden Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına (GYO) yönelen birçok inşaat grubu, toplam ulusal borçların 2/3'ünün ait olduğu Türkiye özel sektörü içinde en fazla dış kredi kullanan kesim haline gelmiştir (Sönmez, 2013). Nitekim hizmet sektöründe uzun vadeli özel dış borçların alt-sektörlere dağılımına bakıldığında, inşaat sektöründe 2013-14 sonrası hızla artan uzun vadeli dış borç kullanımı sonrasında 2017 yılından itibaren en fazla dış borç kullanan alt sektör olduğu görülmektedir (uzun vadeli dış borçlar 2018 yılında inşaat sektöründe 20 milyar Dolara, gayrimenkul faaliyetleri sektöründe de 6 milyar Dolara ulaşmıştır) (Gültekin-Karakaş, 2019).

Sonuç olarak, TCMB Sektör Bilanço verileri ile yapılan analizler, kapsanan firmalar bağlamında inşaat sektörünün ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli firmalardan oluştuğuna işaret etmektedir. Sektörün söz konusu yapısı, yukarıda da işaret edildiği gibi ağır çalışma koşullarının ve yüksek oranlı kazaların arkasında yatan sebeplerden birini teşkil etmektedir.

İnşaat Sektöründe Düşük Emek Standartları ve İş Güvenliği Sorununun Giderilmesine Yönelik Öneriler

Bu çalışmada inşaat sektörünün mevcut yapılanması ile düşük emek standartları ve iş kazaları arasındaki ilişkiye dair tespitlerde bulunulmuş, bu temelde de güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının yaratılması, kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesi ve böylece sektörde insana yaraşır çalışma koşullarının sağlanmasıyla sürdürülebilir bir büyüme çizgisinin yakalanması için öneriler getirilmesi amaçlamıştır. Sektördeki yaygın kayıtdışılık ile göçmen/mevsimlik işi çalıştırma iş güvenliği zafiyetlerinin gerçek boyutlarının ortaya koyulmasını güçleştirmektedir. İlaveten sektörde kayıtlı çalışan kesim açısından da, Türkiye'deki mevcut yasal, hukuksal ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesindeki eksiklikler dikkati çekmektedir.

İnşaat sektörü geldiği aşama itibarıyla son dönemlerde hızla yükselirken neden iş güvenliğine dair önlemlerin yeterince alınamadığı sorusunu akla getirmekte ve sermaye birikiminin sektörde geldiği aşama itibarıyla gerilimli alanlar oluştuğu ve sistemdeki aktörlerin de etkisiyle kurumsallaşmanın sağlanamadığı, hukuksal ve yasal düzenlemelerin tam olarak karşılık bulmadığı gözlemlenmektedir.

İş kazaları, iş güvencesizliği, mesleki eğitim ve kariyer imkânlarının olmaması, ücret vb. hak kayıpları sektördeki taşeron sistemi içinde örgütlenen üretim yapısının bir bütün olarak ele alınıp, sendikalar, işverenler ve devlet dâhil tüm paydaşların sorumluluklarının açıkça belirlendiği ve gerekli denetim ve gözetimin sağlandığı bir kurumsallaşmayı gerektirmektedir.

Çalışma şartlarına dair yukarıda işaret edilen sorunların hiçbirisi diğerleri de eşzamanlı olarak çözüme kavuşturulmadan aşamayacaktır ve bu nedenle emek standartlarını düşüren sebeplerin hepsinin bir arada ele alınarak değerlendirilmesi şarttır.

Bu koşullar altında, Türkiye inşaat sanayi ya güvencesiz emek, düşük işgücü eğitimi, düşük verimlilik ve bu duruma eşlik eden emek hak ihlallerinin sürdüğü bir yapı ile uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme çizgisinin dışına düşecek ya da emek standartlarının kurumsallaştırıldığı, işgücünün güvenceli ve güvenli bir çalışma ortamında eğitim imkânları ile niteliğinin artırıldığı ve bu temelde yüksek verimlilik ve kaliteli üretime dayalı dinamik bir gelişme patikasına oturacaktır. Sektörün kalkınmaya katkısını ve gelişimini sürdürülebilir kılmak için çalışanların daha güvenceli ve güvenli bir çalışma ortamına sahip olması gerekmektedir. ‘Yüksek beceri-yüksek ücret’ stratejisini izleyen ülkelere ilişkin değerlendirmelerin de işaret ettiği gibi, ülkede inşaat sektörünün yüksek katma değerli bir üretim patikasında ilerleyebilmesi için, çalışanlarının iş güvencesi, ücret, çalışma süreleri, izin hakları, eğitim fırsatları, örgütlenme, İSG vb. alanlarda iyileştirilmiş şartlarda çalışabilmelerine imkân veren bir kurumsal yapılanma ihtiyacı bulunmaktadır. Sektörde emek standartlarının belirtilen alanlarda gerekli düzenleme ve uygulamalarla iyileştirilmesi, inşaat alanının ülkenin üretim, istihdam ve sınıai gelişimine katkısını da arttıracaktır.

Nitekim, Türkiye’de inşaat sektöründeki 2000’li yıllardaki hızlı büyüme sürecinde çalışma standartlarının ikincil plânda kaldığı dönem sonrasında bugün gelinen aşamada, sektörün ucuz işgücüne dayalı rekabetçiliği, artık belirli bir ölçüğe ulaşan ve uluslararası pazarlarda katma değeri çok daha yüksek projelerle genişleme arayışına giren Türkiye’deki inşaat şirketleri için bir engel durumuna gelmiştir. Bu şirketler kalite, mesleki standardizasyon, yapı standartları ve denetiminde uluslararası ölçütlere ulaşma, rekabet gücünü ucuz işçilik yerine, daha nitelikli emek gücünün kullanıldığı yüksek kaliteli üretimle sağlama gereği duymaktadır.⁵

Kuşkusuz bu bağlamda işgücü eğitimi, iş güvencesi ve sosyal güvence ile güvenli çalışma ortamı başta olmak üzere çalışma standartlarında uluslararası düzenlemelerin gerekleri sağlanmadan, sektörde yüksek verimlilik ve kaliteye dayalı rekabetçiliğe ulaşılması söz konusu olamayacaktır. Sektörde sadece fiyat-maliyet odaklı değil kalite, iş güvenliği ve çalışan eğitimi ve tatmini parametrelerini de dikkate alan bir rekabet anlayışına ihtiyaç vardır. Bu durum da sadece yasal düzenlemelerin olması ile değil, mevzuatın hayata geçirilmesi ile sağlanabilecektir. Sektörde güvencesiz ve kayıt dışı işçi çalıştırmanın ve yetersiz barınma koşullarının giderilebilmesinin; etkin çalışan kurumlar, kurumlar arası koordinasyon ve geniş kapsamlı bir denetim sistemini gerektirdiği açıktır. Dolayısıyla sektörde İSG standartlarının yükseltilmesi ve iş kazalarının önlenmesi, inşaat işgücünü korunmasız ve kırılgan kılan sistemik nedenlerinin saptanarak, bu doğrultuda kurumsal yapılanmanın geliştirilmesini gerektirmektedir.

Sonuç

İnşaat sektörü Türkiye’de üretim, istihdam, ekonomik büyüme ve kalkınmaya olan katkılarına karşın, emek standartları açısından düşük bir profil sergilemekte; bu durum bir yandan insana yakışır iş koşullarının sektörde kurumsallaşamaması ile çalışanların hak kayıplarına uğramasına yol açarken, diğer yandan sektörün yüksek verimlilik ve katma değer üretimine dayanan rekabetçilik temelinde bir sıçrama gerçekleştirmesine engel olmaktadır.

Literatür değerlendirmesinde de vurgulandığı gibi, inşaat işgücüne ücret, eğitim, kariyer, iş güvencesi, sosyal güvence vb. açılardan yüksek çalışma standartları sunan ülkeler, inşaat sektörlerini dinamik bir büyüme çizgisinde geleceğe taşıyabileceklerdir. Buna karşın ucuz emek-düşük beceriye dayanan bir üretim yapısı sergileyen ülkelerde inşaat çalışanları insana yakışır iş olanaklarından mahrum kalırken, genel olarak inşaat sektörleri de kaliteli, verimli ve yüksek katma değerli üretimle dünya piyasalarında rekabet edebilen ve uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme çizgisini yakalayabilen vasıfta olamayacaktır.

Literatürdeki tespitlerle de paralellik gösteren Türkiye inşaat sanayii düzeyinde yapılan analiz bulgularına göre şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Sektörün Türkiye’de henüz olgunluk düzeyine erişememiş olduğu koşullarda ve büyüme sürecinde hızlı birikim sağlamayı önceliklendiren hâkim bir iş yapma kültürü altında, emek standartlarının düşüklüğüne ilişkin mevcut sarmaldan çıkılamamaktadır. Sektördeki çalışma standartlarına ilişkin sorunlar, bu sorunların birbiri ile iç içe geçen bir özellik göstermesinden dolayı bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilerek çözüme kavuşturulmalıdır.

Sonnotlar

¹ Bu makale, İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen ve 2019 yılında tamamlanan 41022 No.lu “Türkiye İnşaat Sektöründe Çalışma Standartlarının Çok Düzeyli Analizi” başlıklı projenin bir bölümü kapsamında üretilmiştir.

² TCMB sektör bilançolarında yer alan firmaların özkaynakları toplamı ve TÜİK’in yayınladığı yıllık bazda GSYİH içindeki 2016’ya ait Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu (cari fiyatlarla) inşaat sektörü verisi kullanılarak tablo oluşturulmuştur. Hesaplanan oranlamaya göre TCMB inşaat sektörü firmalarının özkaynak toplamı, GSYİH içindeki inşaat sektörü gayrisafi sabit sermaye oluşumunun %10,05’ine tekabül etmektedir.

³ BİST kapsamındaki halka açık firmalar değerlendirildiğinde; firmaların toplam özkaynak verisi ve TÜİK’in yayınladığı yıllık bazda GSYİH içindeki 2016 yılına ait Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu (cari fiyatlarla) inşaat sektörü verisi kullanılarak yapılan oranlamaya göre, BİST inşaat ve bayındırlık işleri sektör sınıflamasına giren inşaat firmalarının payı %5,04’tür.

⁴ Sektör riski, borcun vadesinde ödenememe riskini hesaplayan ölçümlere dayanmaktadır. Buna göre sektör riski, tüm sektördeki menkul kıymetlerin diğer sektörlerden ziyade özellikle ele alınan sektöre yönelik ekonomik veya diğer faktörler tarafından etkilenecek olması durumunda ortaya çıkan risktir. https://definedterm.com/sector_risk

⁵ TMB’nin (2011:8-9) “İnşaat Sektörü 2023 Vizyonu” başlıklı çalışmasında, “yurtiçinde yapılanmasını tamamlamış, dünya taahhüt sektöründe ağırlığı olan ve bölgesinde lider ‘Türk Müteahhitliği’ markasını oluşturmak” için belirlenen bazı ana hedefler şunlardır: Kayıtlı istihdamı çalışan nüfusun %12’sine çıkarmak; katma değeri yüksek, ileri teknoloji ve yenilikçiliği ön plana çıkaran, doğal kaynakları verimli kullanabilen projelerin üstlenilen işler içerisindeki payını en az %30’a çıkarmak; gelişmiş ülke pazarlarına girmek; kurumsallaşmayı arttırmak ve bu kapsamda şirketlerin yönetim sistemlerinde (çevre, İSG, kalite) uluslararası standartları yakalamalarını sağlamak; cirosu 1 milyar ABD Doları’nın üstündeki Türk şirketlerini, bugünkü 2-3 sayısından minimum 10’a çıkarmak.

Kaynakça

Arioğlu E ve N Arioğlu (1997). Türk İnşaat Sektöründe İş Kazalarının İstatistiksel Değerlendirilmesi ve En Aza İndirilmesi İçin Çıkış Yollarının Araştırılması. *Beton Prefabrikasyon*, Temmuz (43), 16-21.

Aydinonat N E (2012). İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Tasarısı İş Kazalarıyla İlgili Değerlendirme ve Öneriler. *TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) Değerlendirme Notu*, Mayıs, N201229, Ankara: TEPAV, 1-22.

Balaban O (2011). İnşaat Sektörü Neyin Lokomotif? *Birikim*, 270, 19-26.

Bon R ve R Pietroforte (1990). Historical Comparison of Construction Sector in the US, Japan, Italy and Finland Using Input-Output Tables. *Construction Management and Economics*, 8(3), 233-247.

Bosch G ve P Philips (2003). *Building Chaos: An International Comparison of Deregulation in the Construction Industry (Routledge Studies in Business Organizations and Networks)*. London: Routledge.

Byrne J ve M van der Meer (2001). The Construction Industry in Spain: Flexibilisation and Other Corporatist Illusions. *International Conference on Structural Change in the Building Industry's Labour Market, Working Relations and Challenges in the Coming Years*, Gelsenkirchen. Germany: Institut Arbeit und Technik.

Byrne J, Clarke L ve M van der Meer (2005). Gender and Ethnic Minority Exclusion from Skilled Occupations in Construction: A Western European Comparison. *Construction Management and Economics*, December, 23 (10), 1025-1034.

Camino López M A, D O Ritzel, I Fontaneda ve O J González Alcántara (2008). Construction Industry Accidents in Spain. *Journal of Safety Research*, 39(5), 497-507.

Ceylan H (2011). Türkiye'de İş Kazalarının Genel Görünümü ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması. *International Journal of Engineering Research and Development*, 3(2), June, 18-24.

Chiang Y (2009). Subcontracting and its Ramifications: A Survey of the Building Industry in Hong Kong. *International Journal of Project Management*, 27, 80-88.

Çavuşoğlu E (2011). İslamcı Neo-liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hale. *Birikim*, 270, 40-51.

Debrah Y A ve G Ofori (2001). Subcontracting, Foreign Workers and Job Safety in the Singapore Construction Industry. *Asia Pacific Business Review*, 8(1), Autumn, 145-166.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) İnşaat, Mühendislik, Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: DPT.

Duman E ve O Hamzaoğlu (2011). İstanbul'da Bir Şantiyede Çalışanların İş Kazalarının İzlemi. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran, 35-42.

Ercan A (2010). Türkiye'de Yapı Sektöründe İşçi Sağlığı ve Güvenliğinin Değerlendirilmesi. *Politeknik Dergisi*, 13(1), 49-53.

Ercan F ve D Gültekin-Karakaş (2015). Küresel ve Yerel Dinamikler Üzerinden Türkiye İnşaat Sektörü. İçinde: Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (15-17 Ekim 2014) bildiri kitabı, Ankara: Yeni Özbek Matbaası, 311-340.

Giang T H ve L S Pheng (2011). Role of Construction in Economic Development: Review of Key Concepts in the Past 40 Years. *Habitat International*, 35, 118-125.

Gökulu O (2013). İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Mevzuat Açısından Son Durum. *Eğitim Bilim Toplum*, 11(41), 111-117.

Gül Z B ve M Çakaloğlu (2017). İnşaat Sektörünün Dinamikleri: Türkiye için 2000-2014 Girdi-Çıktı Analizi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (36), 130-155.

Gültekin-Karakaş D (2019). Türkiye’de Özel Sektör Dış Borçlanması: Kuşbakışı Bir Değerlendirme. *Mülkiyeliler Birliği Borç Sempozyumu*, 11 Mayıs, Ankara.

Günlük-Şenesen G, T Kaya ve Ü Şenesen (2013). İnşaat Kesimi İstihdam mı Yaratıyor, Dışalımını mı Uyarıyor? *Ekonomi-tek*, 2 (3), Eylül, 23-46.

Gürcanlı G E (2008). Dünyada ve Türkiye’de İş Güvenliğinde Geline Durum ve İnşaat Sektörü. *Mühendislikte ve Planlamada Ölçü*, Şubat, 90-99.

Gürcanlı G E ve U Müngen (2013). Analysis of Construction Accidents in Turkey and Responsible Parties. *Industrial Health*, 51, 581-595.

Gürcanlı G E (2012a). Adı İşçi Ölümleriyle Anılan Bir Balon: İnşaat Sektörü (1). <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/adi-isci-olumleriyle-anilan-bir-balon-inaat-sektoru-1/191/>. Son erişim tarihi, 10 Mayıs 2015.

Gürcanlı G E (2012b). Adı İşçi Ölümleriyle Anılan Bir Balon: İnşaat Sektörü (2). <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/adi-isci-olumleriyle-anilan-bir-balon-inaat-sektoru-2/221/>. Son erişim tarihi, 10 Mayıs 2015.

Gürcanlı G E (2012c). Adı İşçi Ölümleriyle Anılan Bir Balon: İnşaat Sektörü (3). <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/adi-isci-olumleriyle-anilan-bir-balon-inaat-sektoru-3/249/>. Son erişim tarihi, 10 Mayıs 2015.

Gürcanlı G E (2012d). Adı İşçi Ölümleriyle Anılan Bir Balon: İnşaat Sektörü (4). <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/adi-isci-olumleriyle-anilan-bir-balon-inaat-sektoru-4/283/>. Son erişim tarihi, 10 Mayıs 2015.

Gürcanlı G E (2012e). Sıfır İş Kazası Mümkün”- Emre Gürcanlı ile Söyleşi. Etkin Haber Ajansı. <http://www.etha.com.tr/Haber/2012/03/14/emek/sifir-kazasi-mumkun/> . Son erişim tarihi, 10 Mayıs 2015.

Gürcanlı G E (2013a). Kurlsız ve Baskıcı Emek Rejimine Bakarken: İnşaat Sektöründe İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği. *Eğitim Bilim Toplum*, 11 (41), Ocak, 48-80.

Gürcanlı G E (2013b). İnşaat Sektöründe Gerçekleşen Ölüm ve Yaralanmaların Analizi. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13 (48), 20-29.

ILO (International Labour Organization) (2001). The Construction Industry in the Twenty-First Century: Its Image, Employment Prospects and Skill Requirements. Geneva: International Labour Office.

ILO (International Labour Organization) (2005a). Facts on Safety at Work. Geneva: International Labour Office.

ILO (International Labour Organization) (2005b). Baseline Study of Labour Practices on Large Construction Sites in the United Republic of Tanzania. Working Paper, WP.225, Geneva: International Labour Office. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/sector/documents/publication/wcms_160786.pdf Son erişim tarihi, 22 Ekim 2015.

INTES (Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası) (2019). İnşaat Sektörü Raporu. Ankara: INTES.

IPSOS (Pazarlama ve Kamuoyu Araştırmaları Global Uzmanı). (2017). İnşaat Sektörü Raporu, 28 Haziran, <https://www.ipsos.com/tr-tr/ipsos-uzmanlarindan-insaat-sektoru-raporu> , Son erişim tarihi, 19 Ekim 2018.

İnşaat İşçilerinin Derneği (2013). Şantiyelerde İşçi Sağlığı ve Güvenliğine Aykırı Olan Barınma Yerleriyle İlgili Kanıtlar ve Talepler. İnşaat Sektöründe İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporları 1, Mart, İstanbul: İnşaat İşçilerinin Derneği.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012). Kanun No. 6331, 30.06.2012 tarihli ve 28339 sayılı Resmî Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm> . Son erişim tarihi, 27 Kasım 2017.

Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf> . Son erişim tarihi, 08 Haziran 2016.

Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) İnşaat Mühendislik-Mimarlık Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/239/In%C5%9Faat%20M%C4%B1hendislik-Mimarlık%20Teknik%20M%C4%B1%C5%9Favirlik%20ve%20M%C4%B1teahhitlik%20Hizmetleri%20ÖİK.pdf>. Son erişim tarihi, 05 Haziran 2015.

Kara M A ve Kurtulmuş M (2015). İnşaat Sektöründe Göçmen İşçi İstihdamı Üzerine Alan Araştırması. *DİSKAR*, 4, 54-65.

Kazaz A, E Manisali ve S Ulubeyli (2008). Effect of Basic Motivational Factors on Construction Workforce Productivity in Turkey. *Journal of Civil Engineering and Management*, 14 (2), 95-106.

Koçak H (2013). İnşaat İşkolunda İstihdamın Yapısı ve Emek Rejiminin Özellikleri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13 (47), 13-23.

Koesmargono (1999). Conceptual Framework for Improving Construction Safety Performance. *Journal of Real Estate and Construction*, 9(1).

Lingard H ve S Rowlinson (1994). Construction Site Safety in Hong Kong, *Construction Management and Economics*, 12, 501–10.

Lingard H C, T Cooke ve N Blismas (2010). Safety Climate in Conditions of Construction Subcontracting: A Multi-Level Analysis. *Construction Management and Economics*, 28(8), 813-825.

Lingard H (2013). Occupational Health and Safety in the Construction Industry. *Construction Management and Economics*, 31(6), 505-514.

Mayhew C ve M Quinlan (1997). Subcontracting and Occupational Health and Safety in Residential Building Industry. *Industrial Relations Journal*, 28(3), 192–205.

Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (2013). Editörden. Ocak-Şubat-Mart, 1.

Myers D (2013). *Construction Economics: A New Approach*. New York: Routledge.

Mühendislik, Mimarlık ve Planlamada Toplumcu Eksen (2013). *Dosya: İnşaat Sektörü*. 8, Haziran-Temmuz-Ağustos, 1-6.

Ngai P ve L Huilin (2010). A Culture of Violence: The Labor Subcontracting System and Collective Action by Construction Workers In Post-Socialist China. *The China Journal*, 64 (July), 143-158.

Ngai P ve X Yi (2011). Legal Activism or Class Action. *China Perspectives*, 2, 9-17.

Odman A (2014). İnşaat Sektöründe Can ve Sağlık Kayıplarının Yapısal Nedenleri ve Çözüm Önerileri. *GYODER 14. Gayrimenkul Zirvesi 'Bina ile Güveni Birlikte İnşa Etmek' Oturumu*, 3 Aralık.

Ofluoğlu G ve T Doğru (2011). Türkiye’de İnşaat İşkolu’ndaki İş Kazalarının Ekonomik Boyutları. *Kamu-İş*, 11(4), 183-218.

Özkan G (2008). Kurumsallaşma versus İnşaat Sektörü. <http://gurcanozkan.blogspot.com.tr/2008/03/trkiyede-kurumsallamann-uramad.html> . Son erişim tarihi, 13 Ekim 2015.

Pattanaik B K (2009). Young Migrant Construction Workers in the Unorganised Urban Sector. *South Asia Research*, 29 (1), 19-40.

Penpecioğlu M (2011). Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler. *Birikim*, 270, 62-73.

Pietroforte R ve T Gregori (2003). An Input-Output Analysis of the Construction Sector in Highly Developed Economies. *Construction Management and Economics*, 21(3), 319-327.

Salminen S (1995). Serious Occupational Accidents in the Construction Industry. *Construction Management and Economics*, 13, 299-306.

Schultz T W (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51, 1-17.

Sendika.Org (2014). 2014 Yılında En Az 272 İnşaat İşçisi Yaşamını Yitirdi. <http://sendika10.org/2014/09/2014-yilinda-en-az-272-insaat-iscisi-yasamini-yitirdi/>. Son erişim tarihi, 3 Nisan 2016.

Sezgin A G Ş ve A Aşarkaya (2017). *İnşaat Sektörü*. İş Bankası yayını. Ocak. https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/sr201702_insaatsektoru.pdf

Sönmez M (2013). AKP'nin Marifeti:1 milyar m² Beton, 6 Temmuz. <http://www.yurtgazetesi.com.tr/akpnin-marifeti-1-milyar-m2-beton-makale,5008.html> . Son erişim tarihi, 17 Ekim 2018.

Sönmez M (2015). *Ak Faşizmin İnşaat İskelesi*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.

Sümer L (2014). İnşaat Sektöründe Kurumsallaşma ve İnsan Kaynakları Yönetimi. 14 Ekim. <https://leventsumer.wordpress.com/2014/01/27/insaat-sektorunde-kurumsallasma-ve-insan-kaynaklari-yonetimi/> . Son erişim tarihi, 10 Haziran 2015.

Şenesen Ü ve G Günlük-Şenesen (2015). Türkiye İnşaat Sektörünün Büyüme ve İstihdama Katkısı: 2000'li Yıllar İçin Bir Sorgulama. İçinde: N Yıldırım (der), *Tuncer Bulutay'a Armağan*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği yayını, 355-366.

Tilkici D ve D Ay (2019). The Design of a Legal and Organizational System towards Improving Labor Standards in the Turkish Construction Sector. (Basılmamış İşletme Mühendisliği Lisans Bitirme Projesi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

TMB - Türkiye Müteahhitler Birliği (2011). İnşaat Sektörü 2023 Vizyonu Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Mart. http://www.tmb.org.tr/arastirma_yayinlar/TMB_insaat_sektoru_2023_vizyonu.pdf . Son erişim tarihi, 13 Şubat 2013.

TMB (Türkiye Müteahhitler Birliği) (2018). Uluslararası İnşaat Pazarı Yeniden Büyürken Türkiye Ligdeki Yerini Koruyor. Basın Bülteni, 23 Ağustos. Ankara: TMB. https://www.tmb.org.tr/duyurular/TMB_ENR2018_BB_23082018.pdf . Son erişim tarihi, 18 Haziran 2019.

TSKB (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.) (2008). Türkiye'de İnşaat_Sektörü Üzerine_Bir_Değerlendirme. Ağustos, Ankara: TSKB Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü. http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2008GA/Turkiyede_Insaat_Sektoru_Uzerine_Bir_Degerlendirme.pdf

Gültekin-Karakaş D, Yusufi F ve Hisarcıklılar M (2021). Türkiye İnşaat Sanayii Çalışma Standartlarının Sektörel Gelişim Üzerinden Değerlendirilmesi. *Mülkiye Dergisi*, 45 (1), 191-230.

Uzunkaya M (2013). Uluslararası Rekabet Edebilirlik Çerçevesinde Türk İnşaat Sektörünün Yapısal Analizi. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/543/Uluslararası_Rekabet_Edebilirlik_Çerçevesinde_Türk_İnşaat_Sektörünün_Yapısal_Analizi_Mehmet_Uzunkaya.pdf , Son erişim tarihi: 03 Mart 2015.

Wong F. ve L So (2002). Restriction of the Multi-Layers Subcontracting Practice in Hong Kong- Is it an Effective Tool to Improve Safety Performance of the Construction Industry?. *CIB Conference*, Hong Kong, 229-235. IRBNet. <https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB606.pdf> . Son erişim tarihi: 1 Ekim 2016.

Yıldırım N, D Karakaş, İ Kiracı, ve M Abalı (2018). From an Institutional Perspective, a Road-mapping Design for Reduced Occupational Accidents in the Turkish Construction Industry. 9. *Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi*, İstanbul, 6-9 Mayıs, Ankara: ÇSGB İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Yayın no: 54, 162.

Yılmaz F (2015). Monitoring and Analysis of Construction Site Accidents by Using Accident Analysis Management System in Turkey. *Journal of Sustainable Development*, 8(2), 57-65.

Yılmaz F ve O Tan (2013). İnşaat Sektöründe İş Kazası ve Hastalık Kaynaklı Kısa Süreli İş Günü Kayıplarının Maliyeti. *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yerel Sempozyumu*, Mart, Makine Mühendisleri Odası (MMO). http://www.isigsempozyum.org/_site_2013/_dokuman/Bildiri_Fatih_YILMAZOkay_TAN.pdf Son erişim tarihi: 10 Şubat 2014.

Yung P (2009). Institutional Arrangements and Construction Safety in China: an Empirical Examination. *Construction Management and Economics*, 27, 439-450.